

DĚJEPISECTVÍ HOSPODÁŘSKÝCH A SOCIÁLNÍCH DĚJIN

4.1 HLAVNÍ SYNTÉZY OBECNÝCH DĚJIN HISTORIOGRAFIE

Obecné dějiny historiografie nebo též obecné dějiny dějepisectví začaly nabývat na významu v době, kdy se stala historiografie v mnoha zemích světa odbornou badatelskou disciplínou. Zvládat předmět svého bádání nebylo pro historiky již možné bez znalosti poznatků, výkladů a pojetí jak jejich předchůdců, tak i současníků. S postupem profesionalizace a badatelské i tematické diferenciaci historiografie byla mezi historiky stále naléhavěji pocíťována potřeba znát též produkci svých zahraničních kolegů. Důležitý přitom nebyl jen její aktuální stav, ale i geneze. První takto koncipované přehledy obecných dějin historiografie se objevují již v osvícenském dějepisectví a poněkud jich přibývá v 19. století. Nás však budou zajímat především ty přehledy obecných dějin historiografie, které díky době svého vzniku představují dnes již standardní kompendia či zachycují pokud možno aktuální informace o stavu oboru v širších kulturních a geografických souvislostech.

Příručky a přehledy k obecným dějinám historiografie nejsou příliš početné a kromě toho ne všechny jsou stejně dobře dostupné pro českého čtenáře. Nejde tu jen o dostupnost technickou, ale i jazykovou a především pak o dostupnost z hlediska intelektuální komunikace. Přehledy obecných dějin historiografie jsou totiž koncipovány s nejrůznějšími autorskými ambicemi, jež mnohdy vycházejí zcela běžně z intelektuálních a kulturních samozřejmostí, jež si musí český zájemce nezřídká teprve osvojovat. Typologicky lze tyto přístupy rozdělit na tři hlavní druhy: 1. obecné dějiny historiografie jako líčení geneze historického výzkumu, jeho hlavních směrů, institucí a osobností, 2. obecné dějiny historiografie jako dějiny historického myšlení, historických konceptů a filozofií dějin, společenských teorií a ideologií včetně jejich konfliktů, 3. obecné dějiny historiografie jako součást dějin vědy, kultury či literatury nebo dokonce různých literárních žánrů. Velmi často se přitom stává, že v jednom díle z obec-

ných dějin historiografie je několik typů těchto i dalších přístupů vědomě či nevědomě vzájemně propleteno.

Standardní díla obecných dějin historiografie. Dnes k nim již nepochybně patří zejména: E. Fueter, *Geschichte der neueren Historiographie*, 3. vyd., München 1936, J. W. Thompson, *A History of Historical Writing I-II*, New York 1942, H. E. Barnes, *A History of Historical Writing*, 2. vyd., New York 1962, M. A. Fitzsimons, *The Development of Historiography*, Harrisburg 1954. Z novějších prací z obecných dějin historiografie lze alespoň připomenout: Ch.-O. Carbonell, *L'historiographie*, 4. vyd., Paris 1993 a E. Breisach, *Historiography, Ancient, Medieval and Modern*, Chicago, London 1983.

Edičně velmi úspěšná byla především kniha Fueterova, jež bude svou koncepcí českému čtenáři zřejmě nejbližší. Tento švýcarský historik ji poprvé vydal r. 1911 a naposledy vyšla jako reprint r. 1960. Zachycuje vývoj hlavních historiografických směrů a jejich představitele na evropském kontinentu od humanismu do začátku 20. století. Značný zájem přitom věnuje též metodologickým a teoretickým otázkám výkladu dějin. Vývoj americké historiografie pak zůstal stranou u Thompsona. Poněkud povšechně a zkratkovitě působí stručná publikace Carbonellova, jež vyšla poprvé r. 1981. U uvedených amerických historiků dějin historiografie je možno navíc získat nejen důležité informace o dějinách historiografie v USA, ale i v některých mimoevropských zemích. Značnou pozornost mezi odborníky vzbudil čtivý přehled Breisachův, jenž má značné pochopení pro rozvoj sociálních dějin v americké a francouzské historiografii 20. století.

České přehledy. Také čeští historikové věnovali pozornost obecným dějinám historiografie. Tematický záběr tohoto oboru je tu však mnohem více ovlivňován vnějšími společenskými podmínkami, než tomu bylo v případech předchozích. Značnou úlohu přitom hrála otázka individuálního autorského naturelu, jež se jevila především v úhlu pohledu na věc a v metodách zpracování. Nemalou roli přitom hrála i dostupnost informací o vývoji historiografie v zahraničí, jež trpěly téměř vždy většími či menšími asymetriemi. Rovněž potřeba obecných dějin historiografie u nás nebyla pocíťována přece jen tak naléhavě, jako v některých historiografiích západních. Nicméně se i v našich podmínkách našlo několik jedinců, kteří v dané oblasti napsali publikace, které nelze opomenout, i když názory na jejich přínos se mohou různit podle toho, co který český čtenář od takových publikací vlastně očekává a s čím je srovnává.

Z české produkce zůstává stále standardní příručkou k obecným dějinám historiografie práce J. Šusty, *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové*, 2. vyd., Praha 1946. Šusta byl pro takový úkol nejen vhodně intelektuálně vybaven, nýbrž měl i dostatek zkušeností s obecnými

dějiny jako praktický badatel a univerzitní profesor tohoto oboru. Z dílčích monografií, jež lze zařadit do tohoto okruhu, si trvalejší hodnotu zachovala ve stejné době publikovaná díla J. Macůrka, *Dějepisectví evropského východu*, Praha 1946 a J. Dobiáše, *Dějepisectví starověké*, Praha 1948. Z novějších prací je možno alespoň připomenout vysokoškolské učební texty J. Navrátila a kol., *Dějepisectví. Přehled vývoje světové historiografie*, FF UP Olomouc 1969, kde je na rozdíl od Šusty podán i základní náčrtek historiografie americké, a J. Kudrny, *Kapitoly z dějin historiografie a filozofie dějin*, 5. vyd., FF UJEP Brno 1980, kde se zase autor soustředil na funkci historiografie a historických konceptů v rámci dobových ideologických konfliktů. Netytickou práci v domácím kontextu představuje snaha o kultivované spojení moderní světové a české historiografie s obecnými metodologickými otázkami dějepisců, jíž se na začátku 90. let 20. století opět představil J. Marek, *O historismu a dějepiscetví*, Praha 1992.

Publikace biograficko-encyklopedického charakteru, jež mají pro lepší poznání vývoje světové historiografie rovněž velký význam, přinášejí přes svou výběrovost celou řadu informací i o historických HSD. Z nich uvedme alespoň: J. Cannon a kol., *The Blackwell Dictionary of Historians*, Oxford 1988, R. vom Bruch, R. A. Müller (ed.), *Historikerlexikon. Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, München 1991, W. Weber, *Priester der Klio. Biographisches Lexikon zur Geschichtswissenschaft in Deutschland, Österreich und Schweiz. Die Lehrstuhlinhaber für Geschichte von den Anfängen des Faches bis 1970*, Frankfurt a. M. 1984, H.-U. Wehler (ed.), *Deutsche Historiker I-IX*, Göttingen 1971-1982. Tento výběr je nutno dále doplnit o nepostradatelnou publikaci encyklopedického charakteru od K. D. Erdmanna, *Die Ökumene der Historiker. Geschichte der Internationalen Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques*, Göttingen 1987.

Díla k dějinám profilujících se národních historiografií a historiografií sousedních zemí. Pro českého historika je nepochybně důležité seznámit se alespoň se základními z nich. Nejméně známá je u nás anglosaská historiografie, zejména pak historiografie USA. K ní viz alespoň: F. Gilbert, *History. The Development of Historical Studies in the United States*, Englewood Cliffs, N.J. 1965, J. Higham, *History. Professional Scholarship in America*, New York 1965, H. Wish, *The American Historians. A Social and Intellectual History of the Writings on the American Past*, New York 1960, G. Himmelfarb, *The New History and the Old*, Harvard 1987. Práce souborného charakteru o britské a francouzské historiografii nejsou tak četné, jak bychom očekávali: J. Kenyon, *The History Men. The Historical Profession in England since Renaissance*, Pittsburgh 1984, G. Lefebvre, *La Naissance de l'historiographie moderne*, Paris 1971, G. Bourdieu-H. Martin, *Les écoles historiques*, Paris 1990.

Z poměrně bohaté produkce k dějinám německé historiografie uvedme alespoň novější publikace, v nichž je spolehlivě evidována produkce starší: G. G. Iggers, *Deutsche Geschichtswissenschaft. Eine Kritik der traditionellen Geschichtsauffassung von Herder bis zu Gegenwart*, 3. vyd., München 1978, H. Schleier, *Geschichte der Geschichtswissenschaft. Grundlinien der bürgerlichen deutschen Geschichtsschreibung und Geschichtstheorien vor 1945*, 2. vyd., Potsdam 1988, W. Schulze, *Deutsche Geschichtswissenschaft nach 1945*, München 1989. O rakouské historiografii se lze základní informace dočíst: A. Lhotsky, *Österreichische Historiografie*, Wien 1962 a I. Hlaváček, J. Polišínský, *Poválečná rakouská historiografie*, HČ 22, 1974, s. 245-260. Pro polskou historiografii lze připomenout alespoň: M. H. Serejski, *Zarys historii historiografii polskiej I-II*, Łódź 1954-1956 a A. F. Grabski, *Perspektywy przeszłości. Studia i szkice historiograficzne*. Lublin 1983. Pro úplnost ještě dodejme, že o ruské a sovětské historiografii lze získat orientační poznatky z dnes již značně zastaralé encyklopedické řady *Očerki istorii istoričeskoj nauki v SSSR I-V*, Moskva 1955-1985. K danému tématu se rovněž vztahuje již zmíněná kniha J. Macúrka, jež přináší mj. i těžko dostupné informace o historiografii ukrajinské, běloruské, litevské, maďarské ad.

4.2 VÝBĚR PRACÍ O HISTORIOGRAFII HSD V EVROPĚ A USA

Badatelská práce na poli HSD v užším slova smyslu začala být registrována v jednotlivých národních historiografiích v různých časových obdobích druhé poloviny 19. století a ve 20. století. Potřeba přehledných studií o jejím celkovém vývoji proto vznikla poměrně pozdě a je většinou záležitostí několika posledních desetiletí. Zároveň jde o studie značně rozptýlené, a proto je o nich velmi obtížné získat potřebné informace. Jako propedeutické můžeme v daných souvislostech označit příslušné historiografické pasáže v rámci různých úvodů do dějin HSD či celkových výkladů hospodářských dějin.

Propedeutické práce. Mezi ně můžeme zařadit historiografické pasáže H. Kellenbenze in: L. Beutin, H. Kellenbenz, *Grundlagen des Studiums der Wirtschaftsgeschichte*, Köln, Wien 1973, W. Zorna in: Týž, *Einführung in die Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, 2. vyd., München 1974 a J. Kuczynského in: *Handbuch Wirtschaftsgeschichte I*, Berlin 1981. Kellenbenz své téma sleduje v širokém záběru od antiky až po 20. století ve snaze zachytit profesionalizaci studia HSD v 19. a 20. století prostřednictvím skic jednotlivých národních historiografií včetně historiografie HSD v USA. Zorn zase věnuje důkladnou pozornost výkladu různých národohospodářských teorií, bez jejichž znalosti je

hlubší studium HSD v moderní době již zcela nemožné. Jakýsi kompromis mezi těmito přístupy představuje pojetí Kuczynského, v němž se však HSD ve 20. století dostalo jen málo místa.

Publikace s vyhranějším metodologickým přístupem, jež předpokládají již poučenějšího čtenáře, se zabývají převážně moderními sociálními dějinami v Evropě a USA: G. G. Iggers, *New Directions in European Historiography*, 2. vyd., Middletown 1984. První vydání této knihy z r. 1975 bylo přeloženo do němčiny jako G. G. Iggers, *Neue Geschichtswissenschaft. Vom Historismus zur Historischen Sozialwissenschaft. Ein internationaler Vergleich. Mit Beiträgen von N. Baker und M. Frisch*, München 1978, dále viz G. G. Iggers, *Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert. Ein kritischer Überblick im internationalen Zusammenhang*, Göttingen 1993 a J. Kocka (ed.), *Sozialgeschichte im internationalen Überblick. Ergebnisse und Tendenzen der Forschung*, Darmstadt 1989.

G. G. Iggers, americký historik německého původu, patří nepochybně mezi veličiny dějin historiografie moderní doby. V první z uvedených publikací vyšel z krize tradičního individualistického pojmání dějin v západní historiografii, jež našla svůj protějšek ve snahách o komplexní pojetí historiografie. Jeho hlavním znakem mu je důraz na dlouhodobé společenské procesy, který je reprezentován po druhé světové válce především francouzskou školou Annales, sdruženou kolem časopisu „Annales. Économies, Sociétés, Civilisations“, a od 60. let 20. století západoněmeckým pojetím historické sociální vědy, jež se od r. 1975 sdružila kolem revue „Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für historische Sozialwissenschaft“. Svou pozornost věnoval i vlivu marxismu na poválečnou historiografii. Takto koncipovaný výklad je uzavřen kapitolou o metodologických inovacích v poválečných amerických sociálních dějinách. Jejím autorem je M. Frisch. Druhá Iggersova kniha je přes svůj nevelký rozsah pozoruhodná tím, že již registruje paradigmatický zlom v západní historiografii, jenž v souvislosti s postmodernismem začal v 80. letech 20. století a směřuje od pojetí dějin jako sociální vědy k renesanci narativního pojetí historiografie, ke kulturní antropologii, dějinám každodennosti a mikrohistorii.

Tento zlom ovšem neznamená, že by západní historiografie houfně opouštěla tendenci ke komplexnímu pojmání dějin. Tyto historiografické směry, jež mají své zakotvení v HSD, se však musí pracněji vyrovnávat s narůstajícím postmoderním metodologickým pluralismem, jenž je v západní historiografii stále zřejmější. V tomto kontextu mají stále větší význam tematické i metodologické konfrontace národních historiografií i v oboru novějších sociálních dějin. V daném směru pak plní roli nezastupitelného úvodu do této složité problematiky uvedený sborník čelné evropské autority v tomto oboru, německého historika J. Kocky, jehož rodina pochází shodou okolností z Čech. Najdeme

v něm dobře fundované studie o vývoji sociálních dějin v posledních desetiletích v západním Německu od G. A. Rittera, ve východním Německu od H. Handkeho, v Rakousku od J. Ehmera a A. Müllera, ve Francii od Y. Lequina, ve Velké Británii od M. E. Roseho, v USA od S. P. Hayse a v Polsku od A. Żarnowské a J. Żarnowského. O poválečné rakouské historiografii HSD máme též k dispozici důkladnou studii H. Matise z r. 1994.

Historiografická literatura k jednotlivým směrům a školám HSD v Evropě a USA je sice poměrně bohatá, avšak orientace v ní je velmi nesnadná, protože celá řada těchto směrů a škol prodělává překotný vnitřní vývoj, který se projevuje nejen osvojováním si stále nových konceptuálních východisek, ale též vnitřním štěpením. Nežřídka je krajně obtížné precizněji formulovat, co např. určitý směr sdružený kolem určitého časopisu či instituce vlastně ještě spojuje. Z tohoto důvodu i z celé řady praktických ohledů se omezme jen na ty směry a školy HSD, jež u nás vyvolaly větší ohlas.

Francouzská škola Annales patří v této souvislosti na první místo. Zájem o ni byl u nás dobře patrný již v druhé polovině 60. let, a to zejména v názorech F. Grause a J. Marka. Pokusy o postižení jejího vnitřního vývoje publikoval až později J. Kudrna r. 1983 a I. Holzbachová r. 1988. Jejich hlavním přínosem bylo udržování povědomí o tomto vlivném směru u českých historiků. Z francouzských publikací na dané téma lze českému čtenáři doporučit propedeutickou knihu H. Couteau-Begarie, *Le phénomène „nouvelle histoire“*, Paris 1983. Tu lze doplnit např. sborníkem *Marc Bloch aujourd'hui*, Paris 1990.

Z nefrancouzských publikací bývá považována za nejlepší T. Stoianovich, *French Historical Method*, Ithaca, London 1976. Z německé produkce je pro českého čtenáře nepostradatelná obsáhlá kniha L. Raphaela, *Die Erben von Bloch und Febvre. Annales - Geschichtsschreibung und nouvelle histoire in Frankreich 1945-1980*, Stuttgart 1994. Bohatou literaturu ke škole a o škole Annales zpřístupňuje českému čtenáři zčásti I. Holzbachová, 1988, s. 125-131. J. Kudrna sledoval tento historický směr v souvislosti s vlivem pozitivismu v poválečné západoevropské historiografii. Jeho dlouhodobý zájem o vývoj moderní historiografie ve Francii a Itálii se mohl v poslední době uplatnit i v zahraničí, viz G. Lozek, H. Schleier (ed.), *Geschichtsschreibung im 20. Jahrhundert. Neuzeit-Historiographie und Geschichtsdenken in Deutschland/BRD, Frankreich, Großbritannien, Italien, USA*, Berlin 1990, s. 176-226, 281-327. Pozitivistickými aspekty v anglické, francouzské a německé historiografii se pro 19. století zabýval již dříve P. Horák.

Vliv HSD jiných zemí. Kudrnova publikace z r. 1983, se dotkla i západoněmecké historické sociální vědy, jejíž vliv na české historiky v 80. letech nelze podceňovat. Pokusy představit tento směr širšímu okruhu zájemců u nás neby-

ly ovšem četné, viz D. Moravcová 1982 a J. Macháčová, J. Matějček 1986. Přes snahy J. Polišenského se u nás rovněž neprojevil soustavnější zájem o britskou historiografii HSD, jež má v Evropě největší tradici a požívá nejen v odborných kruzích, ale i u vzdělanější veřejnosti značné úcty. Vedle určitého ohlasu názorů E. J. Hobsbawma jsme se s výraznějším vlivem britských historiků HSD mohli setkat v zajímavé publikaci M. Hrocha a J. Petráně o krizi feudalismu v 17. století z r. 1976 a ve stati M. Strmisky z r. 1988.

O americké historiografii moderních HSD jsme lépe informováni jen díky řadě studií H. Polreichové z r. 1970, 1972 a 1983. O americké a francouzské kulturní antropologii psala též I. Holzbachová ve své práci z r. 1981. Značná pozornost u nás však byla věnována různým koncepcím průmyslové revoluce v západních historiografiích v objemné knize J. Purše z r. 1973, kterou doplňuje aktuální studie M. Myšky z r. 1991. Poměrně rychle koncepčně zastaral stručný nástin dějin ekonomických teorií od Z. Sitárové, A. Klimenta ad. z r. 1981. Nejen historické demografie, ale i mnohých aspektů historiografie HSD v Evropě se pak zasvěceně dotýká kolektivní dílo P. Horské, M. Kučery, E. Maura a M. Stloukala *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.

4.3 STRUČNÝ NÁČRT VÝVOJE HISTORIOGRAFIE HSD V EVROPĚ A USA

V následujícím výkladu se soustředíme jen na postižení hlavních črt vývoje HSD v 19. a 20. století ve Velké Británii, Francii, Německu a USA. Budeme při tom vycházet z **užšího pojetí HSD**, jež z hlediska časového klade důraz na novodobé a moderní dějiny a dále se vyznačuje tendencí k profesionalizaci, institucionalizaci či alespoň k tematické vyhraněnosti v badatelské práci jednotlivých historiků a zejména potom celých historiografických směrů. Tento přístup chce přinést zájemci především základní orientaci ve vývojových tendencích oboru a je v tomto ohledu doplněním ostatních kapitol tohoto učebního textu. Nemůže ovšem nahradit vlastní iniciativní studium alespoň té odborné literatury, jež je tu uváděna.

Pro následující výklad bude snad postačující velmi jednoduchá periodizace. V první jeho části vyložíme podstatné souvislosti historiografie HSD v USA, Velké Británii, Německu a Francii od druhé poloviny 19. století zhruba do druhé světové války. První světová válka svými intelektuálními dopady sice přinesla celou řadu impulsů pro společenské vědy, kulturu, výtvarné umění a literaturu, v našem výkladu však nepředstavuje určující generační zlom v jednotlivých národních historiografiích. Většina historiků HSD, kteří bývají

označování jako zakladatelé různých směrů předmětného bádání či různých škol, působila i po ní buď přímo nebo prostřednictvím svých přímých žáků či nástupců. Navíc se tu nemůžeme soustavně zabývat vnitřními předpoklady v jednotlivých národních historiografiích pro osamostatnění bádání v oboru HSD.

Historiografie HSD v USA se v této době sice nevyvíjela zcela autonomně vůči k evropské historiografii, neměla na ni však výrazný zpětný vliv, jak to bylo stále patrnější po druhé světové válce. Celou řadu nových podnětů do ní pak vnesli evropští emigranti, kteří se do USA uchýlili před německým nacistemem.

Mezi zakladatele oboru hospodářských dějin v USA patřil nepochybně profesor wisconsinské a později Harvardovy univerzity F. J. Turner (1861-1932). Jeho kniha *The Frontier in American History*, 1920, ovlivnila velmi podstatně celé další bádání o vzniku amerického kapitalismu pohybem hodnot západní civilizace od východního k západnímu pobřeží USA. Dále je třeba uvést alespoň jména C. A. Bearda (1874-1948) a N. S. B. Grase (1884-1956). Beard se jako čelný historik prosadil svými názory na ekonomickou interpretaci americké ústavy (1913) a proslul svým dílem *The Rise of American Civilization I-II* (1927), kde americkou občanskou válku nazval druhou americkou revolucí, v níž se střetly zájmy průmyslového Severu s agrárně-otrokářským Jihem. Gras se zase prosadil jako zakladatel vlivného směru „business history“ a později se věnoval dějinám velkých podniků (firem).

V meziválečném období obohatily americkou historiografii z koncepčního hlediska především názory rakouského emigranta, rodáka z Moravy, J. A. Schumpetera (1883-1954), který se stal r. 1932 profesorem na Harvardově univerzitě. Mezinárodně proslulou se stala především jeho kniha *Business Cycles*, 1939, v níž se snažil vymezit své pojetí tzv. hospodářských cyklů prostřednictvím kategorizace vln ekonomického vývoje různého trvání: 54-60 let, 9-16 let a cca 40 měsíců. V této době získávala historiografie HSD v USA na značném významu; rozvíjely se dějiny odborového a dělnického hnutí (viz hl. J. Commons), vlnářského průmyslu (A. H. Cole), amerického hospodářského života (C. Kirkland), hospodářské a sociální dějiny první světové války (I. T. Shotwell) i dějiny dalších problémů či odvětví. Nechyběly ani snahy o zpracování evropských hospodářských dějin - viz H. Heaton, *Economic History of Europe* (1936) aj.

Velká Británie. Tradice historiografie HSD se dají sledovat v této zemi až do 18. století, ne-li ještě hlouběji. Za první významnou syntézu anglických hospodářských dějin lze považovat sedmisvazkovou publikaci J. E. T. Rogerse *History of Agriculture and Prices in England* (1866-1902). Jako propagátora studia dějin průmyslové revoluce tu lze označit A. Toynbeeho (1852-1883), jenž

r. 1884 publikoval své *Lectures on the Industrial Revolution of the 18th Century in England*. Z dalších historiků HSD posledních desetiletí 19. a prvních desetiletí 20. století je ve Velké Británii třeba připomenout alespoň W. Cunninghama, W. J. Ashleaye a konečně i G. Unwina, jenž získal cenné podněty pro studium sociálních dějin jako svobodného sdružování jedinců u svého německého učitele G. Schmollera. Nezapomeňme ani na J. H. Claphama (1873-1946), který se zabýval mj. hospodářským vývojem ve Francii a Německu v letech 1815-1914 a proslul především jako autor moderních hospodářských dějin Velké Británie: *Economic History of Modern Britain I-III*, (1926-1938).

Nejvýraznějšími osobnostmi meziválečného období tu byli v oboru HSD R. H. Tawney (1880-1962) a W. H. Beveridge (1879-1963). Tawney působil od r. 1919 jako lektor a v letech 1931-1949 jako profesor na prestižní londýnské School of Economics, jejímž ředitelem byl v letech 1919-1937 právě Beveridge. Tawneyova studie z r. 1926 *Religion and the Rise of Capitalism* vyzněla jako fundovaná polemika s názorem M. Webera, že hlavním katalyzátorem kapitalistického podnikání v Evropě byla kalvínská etika. Sám dokládal svou tezi, že takovým popudem byly zámořské objevy. Jeho východiska podnítila celý směr anglických hospodářských dějin a jeho polemika přispěla k tomu, že Weberovy studie byly přeloženy z němčiny do angličtiny. Tawney patřil též k zakladatelům Společnosti pro hospodářské dějiny (Economic History Society, 1926), jež později začala vydávat známý časopis „Economic History Review“.

Beveridge se stal ve 30. letech předsedou mezinárodní Komise pro dějiny cen a mezd, jež r. 1936 začala vydávat s finanční podporou Rockefellerovy nadace knižnici se stejným zaměřením. Do roku 1965 vyšla ve dvanácti svazcích pro Německo (M. J. Elsas), Dánsko (A. Friis a K. Glamann), Nizozemí (H. W. Posthumus), Rakousko (A. F. Příbram), Španělsko (J. Hamilton), Flandry a Brabantsko (C. Verlinden). Sám Beveridge tu r. 1939 publikoval svazek *Prices and Wages in England from the Twelfth to the Nineteenth Century*. Vedle této řady se reprezentativním dílem britské historiografie této doby stala od r. 1941 mnohosvazková *Cambridge Economic History of Europe*, kterou uvedli v život J. H. Clapham a E. Powerová, zřejmě netušíce, že publikování tohoto díla potrvá dlouhá desetiletí a dočká se i dalšího vydání.

Historiografie HSD v Německu čerpala z více inspiračních zdrojů, z nichž si připomeňme alespoň dva. Významná tu byla zejména tradice německé *právně historické školy* z počátku 19. století, jež na tezi, že právo je vlastně kodifikovaná historická zvyklost, založila vysoký standard práce s historickými prameny středověku (viz K. F. Eichhorn, F. K. Savigny aj.). Pojem hospodářských dějin tu začali též prosazovat v polovině tohoto století historikové zabývající se dějinami hansy, jako byl např. W. Kiesselbach.

Pro rozvoj tohoto oboru byla dále důležitá *německá národohospodářská historická škola*, v níž lze spatřovat jistou paralelu s již tradiční právně historickou školou. Mezi přední představitele tohoto nového oboru bývají řazeni zejména: Wilhelm Roscher (1817-1894), Bruno Hildebrand (1812-1878) a Karl Knies (1821-1898). Mezi hlavní díla z tohoto okruhu patří především Roscherův *Das System der Volkswirtschaft* (1854, 21. rozšíř. vyd. 1894). Zejména Kniesovy metodologické podněty svého času dobře posloužily zakladateli české univerzitní národohospodářské školy Albinu Bráfovi.

Pro rozvoj historického bádání v oboru HSD však byla mnohem významnější *mladší generace této školy*, jejíž mnozí představitelé byli též dobře známi českým historikům: Gustav Schmoller (1838-1917), Luje Brentano (1844-1931), K. T. Inama-Sternegg (1843-1908), August Meitzen (1822-1910), Karl Bücher (1847-1930) aj. Jejich generační nástup byl zároveň provázen řadou nových specializovaných časopisů pro obor HSD, z nichž některé si získaly mezinárodní pověst: „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik“, 1888, jenž byl přejmenován na „Archiv für Sozialwissenschaft“, „Schmollers Jahrbuch für Verwaltung und Volkswirtschaft“, 1877, jenž později změnil svůj název; „Zeitschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte“, 1893 - od r. 1903 je známý jako „Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte (VSWG)“; konečně šlo i o „Archiv für Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung“.

Další rozvoj oboru HSD v Německu je nerozlučně spojen se jmény Wernera Sombarta (1863-1941) a zejména pak Maxe Webera (1864-1920), kteří se společně s E. Jaffé podíleli na řízení nově vzniklé odborné revue „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“, jež r. 1904 vznikla z výše uvedeného periodika „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik“. Sombart a Weber se metodologicky inspirovali u heidelbergké novokantovské školy H. Rickerta a W. Windelbanda, která vycházela z názoru, že společenské vědy se liší od přírodních svým důrazem zejména na hodnotové komponenty lidského chování. Sombart se potom proslavil především svým dílem *Der moderne Kapitalismus. Historisch-systematische Darstellung des gesamteuropäischen Wirtschaftslebens von seinen Anfängen bis zur Gegenwart I-II* (1902). Weberovy studie byly rozptýlenější. Rovněž z metodologického hlediska vykazují více vrstev. Jeho vliv na metodologii společenských věd ve 20. století však byl mnohem rozsáhlejší a hlubší než Sombartův. Připomeňme si tu v této souvislosti alespoň jeho epochální studii *Die Protestantische Ethik und Geist des Kapitalismus* z let 1904-1905.

Pojem kapitalismus byl v Německu běžný již kolem r. 1870. Sombartovi náleží zásluha na tom, že nejen do odborného povědomí přešly termíny „raný, zralý a pozdní kapitalismus“. Při jeho vzniku na rozdíl od Webera zdůrazňoval vý-

znam židovských podnikatelů. Weber vycházel z kritiky marxismu, resp. jeho podcenění duchovních a motivačních zdrojů kapitalistického podnikání, které sám viděl v kalvínském etosu užitečné práce a ekonomie času. Hlavní metodou společenských věd měla být podle M. Webera tzv. *ideálnětypická konstrukce*, která vychází z přirozené tendence člověka západního civilizačního okruhu k účelově racionálnímu chování a jednání.

Hospodářské a sociální dějiny se v německé historiografii pěstovaly i mimo tento rámeček, a to zejména na četných univerzitách. Proti tradičnímu individualistickému pojetí oboru s jeho důrazem na personalistické politické dějiny vystoupil Karl Lamprecht (1856-1915), jehož útočištěm se stala univerzita v Lipsku. Lamprecht již r. 1885 publikoval *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter I-III*. Polemiku však vzbudily koncem 19. století jeho dvanáctisvazkové *Deutsche Geschichte*, které byly dokončeny až r. 1914. Jeho hlavním oponentem z pozic tradiční historiografie se stal Georg Below (1858-1927), který patřil mezi přední znalce historie německých středověkých měst (viz např. *Das ältere deutsche Städtewesen*, 1898, nebo *Territorium und Stadt*, 1900).

Mezi velké podniky německé historiografie meziválečného období patřila zejména knižnice hospodářských dějin jednotlivých evropských zemí *Handbuch der Wirtschaftsgeschichte I-VIII*, 1918-1939, kterou řídil G. Brodnitz. V jejím rámci vyšly hospodářské dějiny Anglie (G. Brodnitz), Holandska (E. Baasch), Ruska (J. Kulischer), Itálie (A. Doren), Dánska (A. Nielsen), Norska (O. A. Johnsen), Francie (H. Sée) a obecné hospodářské dějiny středověku (R. Kötzschke). O syntézy hospodářských a případně i sociálních dějin v dané době usilovali též C. Brinckmann, H. Sieveking, R. Häpke, Th. Mayer, J. Kulischer a F. Oppenheimer. K typologii feudalismu přispěl zejména Otto Hintze (1861-1940).

Historiografie HSD ve Francii měla už ze své tradice nepochybně mnohotvárnější podnoží, než tomu bylo v Německu. Podstatné bylo, že ve Francii byla historiografie dlouho pěstována jako součást národní literární kultury. Mnohé z francouzských historiografických tradic navíc prokazují dlouhodobě značnou inspirativní životaschopnost. Z tohoto podnoží, jež má též značnou časovou hloubku, si povšimněme pro obor HSD alespoň konceptu vzniku občanské společnosti v Evropě, resp. ve Francii v díle F. Guizota, dále pak comtovského pozitivismu a v neposlední řadě též analýzy fungování starého francouzského režimu před Velkou revolucí a pronikavého rozboru americké porevoluční společnosti u A. Tocquevilla.

Vlivnou sociologickou školu, jež ovlivnila nejen ve Francii celou řadu sociologů a historiků, vytvořil profesor tohoto oboru na pařížské Sorboně Emil Durkheim (1858-1917). Jeho pojetí společnosti se formovalo v přímé opozici

proti německé novokantovské škole. Opíralo se o východisko, že společnost není souhrnem jedinců, nýbrž výchozí nadindividuální skutečností, jež má určující vliv jak na psychické, tak i biologické procesy a pochody.

Za zakladatele oboru hospodářských dějin a zejména oboru historické demografie, jenž si ve Francii získal velkou váhu, lze považovat Emila Levasseura (1828-1911) s jeho dílem *La population française. Histoire de la population avant 1789 et démographie de la France comparée à celle des autres nations au 19 siècle* (1889-1892). Zajímal se též o dějiny práce a dělnických vrstev. Jeho generačním kolegou byl N. D. Fustel de Coulanges (1830-1889), který byl přední autoritou v oboru antických dějin, zejména řeckých a římských měst a hájil pak tezi o plynulém přechodu mezi antikou a středověkem ve Francké říši. Jeho hlavním dílem byla *Histoire des institutions politique de l'ancienne France I-VI* (1876-1899).

Značný modernizační impuls pro historiografii HSD znamenalo r. 1900 založení nového odborného časopisu „Revue de synthèse historique“ Henri Berrem (1863-1954). Kolem tohoto časopisu se sdružili též historici, kteří se při svém kladení důrazu na kolektivní procesy v dějinách inspirovali především sociologií a statistikou. Mezi starší z nich patřili např. Henri Pirenne (1862-1935), Henri Sée (1864-1936) a Françoise Simiand (1873-1935), mezi mladšími nacházíme i pozdější zakladatele školy Annales Luciena Febvra (1878-1956) a Marca Blocha (1886-1944).

Berr nebyl profesionálním historikem, byl filozofem, který v historiografii viděl hlavní syntetizující vědu týkající se lidské společnosti. Vyjma svých metodologických úvah proslul především jako autor úvodních partií ke knižní řadě *L'évolution de l'humanité I-XXX*, (1920-1935). Simiand byl Durkheimovým žákem a svým zaměřením spíše ekonomem než historikem. Měl velké pochopení pro kvantitativní zpracování historických procesů i pro hledání dlouhých vývojových řad, křivek a cyklů v HSD. Bývá též považován za předchůdce moderní seriální historiografie.

Profesionálními historiky v pravém slova smyslu byli Sée a Pirenne. Sée se do širšího povědomí historické obce zapsal jako autor díla *Die französische Wirtschaftsgeschichte I-II* (1930-1936), které vyšlo nejdříve německy v rámci již uvedené řady Handbuch der Wirtschaftsgeschichte (ed. G. Brodnitz), a teprve v letech 1939-1942 bylo publikováno francouzsky. Evropským historikem par excellence byl Belgičan Henri Pirenne, který se zabýval především vlivem obchodu a textilní výroby na vznik středověkých měst. Jeho názory zaznamenaly živý ohlas i v českém prostředí (viz překlad B. Mendla jeho knihy *Středověká města*, 1928). Jeho shrnující pohled na HSD středověku zaznamenal řadu překladů i posmrtná vydání: *Histoire économique et sociale du moyen âge*

(1933, 2. vyd. 1963). Proslul též jako autor sedmisvazkových dějin Belgie z let 1900-1932.

M. Blocha a L. Febvra spojoval nejen podobný názor na studium a výklad dějin, ale i společné počáteční působení na univerzitě ve Strassburgu po první světové válce. Za vlastní počátek slavné francouzské historické školy Annales pak můžeme považovat jejich rozhodnutí vydávat nový časopis „Annales d'histoire économique et sociale“, jehož první číslo se objevilo 15. ledna 1929. Časopis ve změněné podobě přežil i druhou světovou válku a roku 1946 mu byl dán nový název „Annales. Économies, Sociétés, Civilisations“, který nese dosud.

Tragický byl životní osud Blochův, který byl r. 1944 zastřelen ustupujícími nacisty nedaleko Lyonu. Bloch byl velkým znalcem francouzského feudalismu, zejména dějin tehdejšího zemědělství. Jeho velkou zásluhou bylo studium struktury tehdejší společnosti, jež se již zcela vymanilo z vlivu právní historie. Mezi jeho velká díla patří: *Les rois thaumaturges* (1924), *Les caractères originaux de l'histoire rurale française* (1931) a *La société féodale* (1939). Na prahu druhé světové války skicoval své metodologické i lidské vyznání *L'apologie pour l'histoire*, které pak v poválečných letech vyšlo v mnoha překladech, a to i v tehdejších socialistických zemích (viz též český překlad z r. 1967 *Obrana historie aneb historik a jeho řemeslo* s doslovem F. Grause). Mezi hlavní Febvreho díla z tohoto období patří: *Philippe II et le Franche Comté* (1911) a *Un destin: Martin Luther* (1928). Do meziválečných Annales psal též podnětné stati o historii, ekonomii a statistice, místě revoluce ve francouzských agrárních dějinách, problémech víry, nevíry a reformace ve francouzských dějinách a dalších tematech.

Zlom v historiografii HSD po válečných letech 1939-1945 byl větší nežli zlom způsobený první světovou válkou. Přitom nešlo jen o to, že i historikové byli nuceni vzít na vědomí rozdělení světa na dva hlavní mocenské bloky. Obor HSD v uvedených zemích a národních historiografiích nabyt totiž dosud nevídaným způsobem na významu a zároveň přitom prodělal skutečně bouřlivý, a místy až překotný vnitřní vývoj. Nebývale přitom vzrostl vliv americké historiografie a to zejména v oboru moderních dějin a moderně chápaných HSD. Některé metodologické postuláty francouzské školy Annales si začínaly zase na oplátku získávat vysoký kredit nejen v Evropě, ale i v USA. Současně se posílila celková prestiž HSD, které navíc prošly rozhodujícím stadiem profesionalizace. Použití moderních computerových technologií v tomto oboru bylo jedním z mocných stimulů metodologických modernizací západní historiografie, jež probíhají dosud v nebývale krátkých inovačních cyklech. Tak se ocitl i obor HSD v situaci velkého vědeckého kvasu, který není ještě u konce a který je možné přehlédnout jen s krajními obtížemi. Proto se omezme jen na velmi stručné poznámky.

„**Nová historie**“ ve Francii. V poválečných desetiletích si ve francouzské historiografii neustále upevňovala své pozice škola Annales, která se po metodologických diskusích v 60. letech začala sama nazývat „novou historií“ (viz sborník *La nouvelle histoire*, 1978). Důležitý vliv na vývoj tohoto směru měla rovněž pařížská studentská revolta r. 1968. Do vedení časopisu „Annales E. S. C.“, které bylo do r. 1956 v rukou Febvrových a jež po něm převzal F. Braudel, se zapojili i mladší historikové J. Le Goff, E. Le Roy Ladurie, M. Ferro aj. Čelnou osobností školy tehdy stále byl Fernand Braudel (1902-1986). Jeho životní dílo, čítající více než tisíc stran, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (1949, 2. přeprac. vyd. 1966), mělo i mimo Francii nesmírný vliv svou snahou o globální pojetí civilizačního prostoru Středomoří a především rozlišením několika rovin historického času: téměř nehybného času geografického, dále času sociálního s jeho pomalým rytmem a konečně i proměnlivého času individuálního.

Důležitý metodologický směr tu představovala tzv. seriální historiografie dlouhých vývojových řad, zejména demografických, jejímž hlavním zastáncem byl P. Chaunu. Ta se pak prezentovala kolektivním dílem *L'histoire économique et sociale de la France* (1977). Kvantitativní pojetí dějin ve Francii pěstoval především J. Marczewski. V sedmdesátých letech pak škola Annales dospěla k řadě syntetizujících pohledů na HSD: F. Braudel společně s E. Labroussem, *Histoire économique et sociale de la France I-IV* (1977 an). F. Braudel, *La civilisation matérielle, économie et capitalisme I-III* (1979), G. Duby, R. Mandrou, *Histoire de la civilisation française* (1972), G. Duby, A. Wallon, *Histoire de la rurale* (1980), F. Braudel, *L'identité de la France I-III* (1986).

Paradigmatický zlom od globálně chápané historiografie dlouhých časových a prostorových souvislostí k tzv. *konceptuální historii*, jež zcela ponechává na historikovi, zda bude v dějinách akcentovat kolektivní či individuální hlediska, signalizoval již v 70. letech P. Veyne (viz jeho *L'inventaire des différences*, 1976). Tato metodologická pluralita je pak příznačná pro okruh autorů „Annales E. S. C.“ v 80. letech a je nepochybným signálem nástupu postmodernistických tendencí ve francouzské historiografii.

Mnohasvazková díla. V této souvislosti nelze přehlédnout ani velký pěti-svazkový projekt francouzské historiografie *Histoire de la vie privée*, 1985-1987, který redigovali P. Ariès a G. Duby a jenž se téměř vzápětí dočkal německého překladu: *Geschichte des privaten Lebens I-V*, 1989-1993. Toto dílo nepochybně naznačuje, že francouzští historici jsou stále schopni organizovat a ovlivňovat mezinárodní bádání i ve vcelku nových historických disciplínách, jakou dějiny soukromého života, resp. rodiny, nepochybně jsou, aniž by se omezovali na „gender studies“ (tj. výklad dějin z pozice příslušnosti k žen-

skému či mužskému pohlaví) v anglosaském pojetí či ulpívali na pouhé drobnokresbě každodennosti.

Dalším impozantním podnikem této doby je šestisvazkové dílo *Les lieux de mémoire*, 1984-1992, které vyšlo pod redakcí Pierra Nory, který se též původně hlásil ke škole Annales. Jde o konceptuálně velmi inspirující revizi francouzské historické paměti, resp. francouzského nacionalismu jako určitého typu společného vědomí, ke kterému došla modernizující se francouzská společnost a jež se již vyžilo.

Z historiků, kteří neměli přímé vazby na školu Annales a přitom vytvořili stěžejní díla v oboru HSD, si závěrem ještě můžeme připomenout alespoň P. Léone ad., *Histoire économique et sociale du monde I-VI* (1977-1978) a J. Dupâquier a D. Kessler, *La société française au XIXe siècle. Tradition, transition, transformation* (1992).

Poválečná historiografie HSD v USA je velmi různorodým a metodologicky nezdídká kontradiktory celkem, který není možno v souvislostech tohoto učebního textu dost dobře postihnout. I její přebohatá institucionální základna je pro evropského historika téměř nepřehledná, nemluvě o její variabilitě. Z metodologických inovací, ke kterým v ní došlo, však nemůžeme vynechat mohutné impulsy, které tu vyšly z oblasti teorie industriální společnosti a kvantitativního pojetí dějin, stejně jako ze sféry sociologických teorií modernizace a z oblasti nových trendů v sociálních dějinách a dějinách urbanizace.

Teorie industriální společnosti se v této souvislosti jeví jako klíčová, pochází od amerického sociologa a ekonoma W. A. Rostowa. Pozornosti si zaslouží jeho práce *Process of Economic Growth* (1953) a *The Stages of Economic Growth. A non-Communist Manifest* (1960), v nichž je vyslovena teorie sektorů (hospodářský, politický, společenský a kulturní). Hospodářský růst odvozený z rozvoje moderních západních ekonomik je tu pak považován za motor všech změn, jež jsou do budoucna určující i pro méně vyspělé země.

Teorie modernizace v USA vznikaly do jisté míry souběžně s teorií industriální společnosti ve snaze najít hlavní zdroje vzniku západní občanské společnosti a postihnout tak její do jisté míry závazný model pro celý ostatní svět: viz např. T. Parsons, *Sociological Theory and Modern Society* (1967) a S. N. Eisenstadt, S. Rokkan (ed.), *Building States and Nations* (1973). Tyto inspirující modernizační teorie západní společnosti pak byly jednak doplňovány a jednak problematizovány. Americký sociolog Daniel Bell rozpracoval *teorii postindustriální společnosti* jako útvaru, v němž rozhodují na rozdíl od průmyslových inovací doby předchozí nové intelektuální teorie: *The Coming of Post-Industrial Society* (1973). T. S. Kuhn zase vytvořil *koncept dějin vědy jako dějin revolučních změn jejich výkladových paradigmat*, v níž je věda chápána ne jako hle-

dání objektivní pravdy, ale jako kulturně a historicky podmíněný diskurs probíhající mezi lidmi, resp. vědci (viz *The Structure of Scientific Revolutions* (1960), slov. překlad: *Struktúra vedeckých revolúcií* (1982)).

Bez nadsázky se dá říci, že po druhé světové válce se v USA nerozvíjela již jen tradiční „business history“, ale že tu vznikl takřka celý vědecký průmysl zabývající se problematikou hospodářského růstu, jež se časem stala kontroverzní. Proti Rostowově koncepci vystupoval především A. Gerschenkron a úlohou klíčových odvětví pro nastartování ekonomického růstu se zabývalo mnoho dalších historiků, resp. ekonomů - viz např. W. Leontief a především S. Kuznets; viz např. S. Kuznets (ed.), *Population Redistribution and Economic Growth: United States 1870-1950*, I-II (1957-1960).

New Economic History. Měření historických procesů HSD a hledání jejich matematických modelů se stalo již v 60. letech běžnou metodou v oboru (cliometristé). Nový směr hospodářských dějin, jenž stavěl na kvantifikaci a na izolovaném chápání trendů HSD od ostatních složek historického dění, se od r. 1957 začal nazývat New Economic History (viz R. Andreano, ed., *The New Economic History: Recent Papers on Methodology*, 1970) a měl rovněž velký vliv na evropskou historiografii. V osmdesátých letech se v USA ovšem objevuje tendence chápat možnosti kvantitativních metod v historiografii střízlivěji, než tomu bylo v předchozích desetiletích. K tomu viz např. L. Haskins a K. Jeffrey, *Understanding Qualitative History* (1990). V poválečných letech vznikla též reprezentativní syntéza hospodářských dějin USA: David, Faulkner, Hacker, Nettels, Shannon (ed.), *The Economic History of the United States I-X* (1945 an).

Za typické dílo čelného představitele computerové New Economic History Roberta Fogela je považována publikace *Time on the Cross I-II* (1974), kterou napsal společně s S. Engermanem a jež se týká materiálních životních podmínek amerických otroků, jejich pracovní morálky a životního stylu. Na americké i evropské historické bádání měl značný vliv *protoindustrializační koncept* amerického ekonoma, resp. historika hospodářských dějin Franklina Mendelse. Ten vyšel začátkem 70. let z teze, že počátky moderních průmyslových oblastí nelze spatřovat v prvé řadě jen v průmyslové revoluci, nýbrž v tzv. protoindustrializačních aktivitách venkovské rodiny, jež se týkaly zejména domácí textilní výroby. Tento Mendelsův koncept pak profiloval nejen nové pohledy na hospodářské a sociální dějiny, ale vedl i k novým směrům v demografickém bádání, zkoumání problematiky tzv. ekotypů a zaměření tzv. „gender studies“ (k tomu viz R. L. Rudolph, ed., *The European Peasant Family and Society*, 1995).

Od 60. let je v americké historiografii věnována značná pozornost též otázkám sociální mobility, různým společenským skupinám a urbanizaci. Z této sféry historického bádání rovněž vznikla celá řada metodologických podnětů pro

moderní sociální dějiny. K tomu viz alespoň: S. Thernstrom, *Poverty and Progress. Social Mobility in a Nineteenth Century City* (1964), P. Knights, *The Plain People of Boston 1830-1860* (1971), P. N. Stearns, *Lives of Labour. Work in a Maturing Industrial Society* (1975), Tých společně s L. M. Rosenzweigovou, *Themes in Modern Social History* (1985), A. Dawley, *Class and Community* (1976), S. M. Blumin, *The Emergence of the Middle Class: Social Experience in America 1760-1900* (1989) aj.

V posledních desetiletích se v USA velmi dynamicky rozvíjí celá řada historických oborů, jejichž metodologie si hledá teprve svou ustálenější podobu. Nepochybně však již přinesly celou řadu inspirujících přístupů v oblastech, které více či méně souvisí s problematikou HSD. Z nich si připomeňme alespoň význam kulturní antropologie pro sociální dějiny, resp. dějiny rodiny, kulturních vzorů a nacionalismů (A. Šimůnková, 1995) a důležitost tzv. environmentálních dějin pro výzkum ekologického aspektu novodobých a moderních hospodářských dějin (L. Jeleček, ČČH 1994).

Vývoj HSD ve Velké Británii po druhé světové válce je neméně těžkým tématem pro uchopení, a to zejména proto, že tamní historikové se již tradičně vyznačují metodologickou nekonformností. To byl zřejmě důvod, proč se tu nevyhranil nějaký převažující směr, jenž by usiloval o jistou programovost.

Po druhé světové válce pokračovalo vydávání *Cambridge Economic History of Europe*; 2. vyd., I-VIII (1966 an.). Zároveň vyšlo druhé vydání díla jednoho z čelných představitelů oboru G. M. Trevelyana (1876-1962) *English Social History I-IV* (1949-1952). Kolem časopisu „Past and Present“ (1952) se družili levicově smýšlející historici HSD, kteří se inspirovali marxismem, avšak časem si vesměs našli svébytné pojetí dějin. Uvedená historická revue se rovněž stala tribunou celé řady otevřených metodologických diskusí. Z okruhu „Past and Present“ lze připomenout alespoň ty britské historiky, kteří si získali širší mezinárodní pověst svými výkony a podněty v oboru moderních HSD: E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class* (1963), G. Rudé, *The Crowd in History 1730-1848* a E. J. Hobsbawm, *Industry and Empire* (1969), Tých, *The Age of Revolution 1789-1848* (1962) a Tých, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality* (1990). Dále viz Hobsbawmův triptych - *The Age of Capital (1848-1875)*, *The Age of Empire (1875-1914)* a *The Age of Extremes (1914-1991)*, který autor ukončil r. 1995.

Hospodářské a sociální dějiny skutečně prožívaly v poválečných letech ve Velké Británii značný rozkvět. O tom svědčí i ta okolnost, že prestižní „Economic History Review“ v letech 1950-1970 zdvojnásobila svůj rozsah a dokonce ztrojnásobila svůj náklad. Ze standardních prací dané doby je nutno uvést alespoň E. Lipson, *The Economic History of England, I-III* (12. vyd. 1963), P. Mat-

hias, *The First Industrial Nation. An Economic History of Britain 1700-1914* (1969), M. M. Postan, *An Economic History of Europe 1945-1964* (1967), T. S. Ashton (ed.), *Methuen's Economic History of England I-VI* (1955 an.), A. Briggs (ed.), *Social and Economic History of England* (1963 an.). K nim můžeme dále ještě přiřadit: D. H. Aldcroft, R. Rodger, *Bibliography of European Economic and Social History* (1984), W. H. Chaloner, R. C. Richardson, *Bibliography of British Economic and Social History* (1984), J. H. Habakkuk, M. M. Postan (ed.) *The Industrial revolution and After: Incomes, Population and Technological Change. In: The Cambridge Economic History of Europe VI* (1965), S. Pollard, *The Integration of the European Economy since 1815* (1981) a F. L. M. Thompson (ed.), *Cambridge Social History of Britain 1750-1950, I-II*, (1990).

New Social History. Koncem 50. let v Anglii rovněž vznikla pracovní skupina pro sociální dějiny „Cambridge Group for the History of Social Structure and Population“, jejímž mluvčím byl P. Laslett, usilující o jistou autonomii oboru vůči politickým dějinám. Ústřední postavou nově vzniklého uskupení „New Social History“, jež bylo podle tradice velmi volné, se stal Lawrence Stone svým dílem *The Crisis of the Aristocracy 1558-1641* (1965), viz též Týž (ed.) *Schooling and Society. Studies in the History of Education* (1976) a Týž společně s J. C. Fawtier Stoneovou, *An Open Elite? England 1540-1880* (1984). Značnou metodologickou pluralitou se vyznačuje nový časopis „History Workshop“ (1976 an.), jenž usiluje o mnohotvárný pohled na dějiny „zdola“ a přinesl nejen řadu radikálních feministických studií, ale i podněty k zamyšlení nad dalšími možnými směry výzkumu moderních sociálních dějin.

Tendence k postmoderní paradigmatické změně konceptů HSD uzrávala ve Velké Británii během 80. let. Zdůrazňuje se v ní kontinuita a každodennost proti revoluční změně a průmyslová revoluce se chápe jako regionální záležitost. Zkrátka: historie je tu vnímána mnohem více jako všední záležitost, která se velice vzdaluje svými parametry velkému dramatu. Viz A. E. Musson, *The Growth of British Industry* (1978) a D. McCloskey, *The Industrial Revolution 1780-1860*, in: Týž a R. Floud (ed.), *The Economic History of Britain since 1700 I-II* (1981). V tomto kontextu pak ani nemůže překvapit, že právě z britské historiografie přicházely první podněty k renesanci narace v HSD, jež vyvolaly plodnou polemiku - viz L. Stone, *The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History*, in: *Past and Present* 85 (1979) a k němu polemicky J. Kocka, *Theory Orientation and the New Quest for Narrative, Storia della storiographia* 10 (1986).

Historiografie HSD v Německu se po druhé světové válce rozdělila stejně jako tento stát. Vzhledem k předchozímu kontextu si budeme všimnout jen HSD

v západním Německu, které bylo integrováno do okruhu západních demokracií. Tato zásadní vnější okolnost se projevila i v západoněmecké historiografii HSD, která se začala od 60. let modernizovat a stále více otevírat metodologickým inovacím americké, francouzské a britské historiografie, a to především v bádání o novověku a moderní době.

Tradiční pracoviště, kde se po druhé světové válce pěstovaly hospodářské a sociální dějiny, chápané v Německu nezářídka jako jeden obor, byla na univerzitách v Mnichově, Kolíně nad Rýnem a Göttingenu. K nim se časem řadila další pracoviště vázaná na jiné univerzity. V poválečných desetiletích působila v oboru i řada historiků, kteří začínali svou vědeckou kariéru ještě za doby nacistismu. Z děl historiků HSD této či bezprostředně navazující generace uvedme alespoň: F. Lütge, *Deutsche Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* (3. vyd. 1966), L. Beutin, *Einführung in die Wirtschaftsgeschichte* (1958), W. Abel, *Geschichte der deutschen Landwirtschaft vom frühen Mittelalter zum 19. Jh.* (2. vyd. 1967), H. Aubin, W. Zorn (ed.), *Handbuch der Deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte I-II* (1971-1976), K. Bosl, *Die Gesellschaft in der Geschichte des Mittelalters* (1962), O. Brunner, *Land und Herrschaft* (5. vyd. 1965), W. Conze, *Die Strukturgeschichte des technisch-industriellen Zeitalters* (1957). Standardním dílem této doby se stal kolektivní *Handwörterbuch der Sozial- und Wirtschaftswissenschaften I-XII* (1956-1965). Důležitým organizačním centrem HSD byl v této době „Arbeitskreis für moderne Sozialgeschichte“ a jeho knižnice „Industrielle Welt“.

Nástup mladší generace historiků začal v 60. letech v přímé opozici proti tradičnímu historismu knihou Fritze Fischera, *Griff nach der Weltmacht* (1961, 3. vyd. 1964), v níž byl vznesen požadavek studovat německou zahraniční politiku, jež vedla k první světové válce, nejen v souvislosti s vnitřní politikou, ale též v souvislosti s různorodými společenskými a sociálními zájmy. Na přelomu 60.-70. let vystoupila pak celá řada mladších historiků s požadavky na zvýšení teoretické úrovně německé historiografie. Pro oblast HSD to byl především program Hanse-Ulricha Wehlera, který pod vlivem Maxe Webera, amerických modernizačních teorií a Hobsbawmova konceptu dvojí revoluce usiloval o vytvoření globální vědy o dějinách společnosti (tzv. *historische Sozialwissenschaft*). Střediskem tohoto směru, jenž je nazýván též Wehlerovou školou, se stala univerzita v Bielefeldu a jí vydávaný časopis „Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft“ (1975 an.).

Z tohoto směru též vyšel čelný historik sociálních dějin v Německu Jürgen Kocka, jemuž pracovitost, organizační nadání a smysl pro teoretické otázky HSD získaly značnou mezinárodní prestiž. V současné době se zdá, že původní Wehlerovy představy o konfliktu mezi prudkou modernizací německého hospo-

dářství a společnosti po r. 1870 a jejím zaostáváním v oblasti reformy politických institucí za anglickým vývojem (tzv. *deutscher Sonderweg*), jsou do značné míry revidovány. K tomu nepochybně též přispěla syntéza německých dějin 19. století, jejímž autorem byl Thomas Nipperdey (1927-1992), který tu věnoval značnou pozornost právě HSD. Tomuto oboru se v bývalém západním Německu věnovala a věnuje celá řada předních historiků, z nichž uvedme zejména Wolframa Fischera, Ute Frevertovou, Lothara Galla, F. W. Henninga, Hartmuta Kaelbleho, Hermanna Kellenbenze, Alfa Lüdtkeho, H.-J. Puhleho, G. A. Rittera, Wolfganga Schiedera, Rudolfa Stadelmanna, H. A. Winklera.

Z jejich i jiných prací připomeňme alespoň: W. Fischer (ed.), *Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte* (1850-1914), Bd. V. (1985), dtto (1914-1980) Bd. VI. (1987), L. Gall, *Vom alten zum neuen Bürgertum* (1991), Týž, *Von der ständischen zur bürgerlichen Gesellschaft* (1993), H. Kellenbenz (ed.), *Europäische Wirtschafts- u. Sozialgeschichte vom Mittelalter bis zur 17. Jh., Bd. III.* (1986), J. Kocka, *Sozialgeschichte* (2. vyd. 1986), Týž (ed.), *Bürgertum im 19. Jahrhundert. Deutschland im europäischen Vergleich I-III* (1988), Týž (ed.), *Angestellte im europäischen Vergleich* (1981), faktografickou příručku F. W. Henninga, *Die Industrialisierung in Deutschland 1800-1914* (1973), P. Kriedte, H. Medick, Schlumbohm, *Industrialisierung vor der Industrialisierung* (1978), A. Lüdtke, *Alltagsgeschichte* (1989), Th. Nipperdey, *Deutsche Geschichte 1800-1866* (6. vyd. 1993), Týž, *Deutsche Geschichte 1866-1918 I-II* (1990-1992), H.-U. Wehler, *Das Deutsche Kaiserreich 1871-1918* (1973), Týž, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, zatím I-III (1987 an.), Týž (ed.), *Bibliographie zur neueren deutschen Sozialgeschichte* (2. vyd. 1993), W. Zorn, *Wirtschaftlich- soziale Bewegung und Verflechtung* (1992).

Reprezentativním dílem oboru se stala organizace a autorský podíl na syntetické příručce evropských HSD, v níž publikovali, jak je výše uvedeno, H. Kellenbenz a hlavně W. Fischer (viz *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Europäische Wirtschafts- u. Sozialgeschichte, Bd. I-VI*, ed. W. Fischer, J.A. van Houtte, I. Miecz, F. Vittinghoff), jež byla ukončena r. 1993. Pro poznání teoretické úrovně HSD v západním Německu je též nepostradatelný rozsáhlý slovník: O. Brunner, W. Conze, R. Koselleck (ed.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland, Bd. I-VI* (1972 an., 4. vyd. 1994).

Bibliografie. Tento bibliografický výběr obsahuje v první řadě sekundární literaturu, jež je ve vlastním textu citována zkráceně, dále se snaží přinést doplňkovou literaturu. Náročnějšímu zájemci lze doporučit velmi dobře zpracovanou bibliografii v knize E. Breisach, *Historiography. Ancient, Medieval and Modern*, Chicago 1983, 429-464, k moderním HSD zvl. pak na s. 458 an.

Ankersmit, F. R.: *Historiography and Postmodernism. History and Theory* 28, 1989, No. 2, s. 137-153.

Blackbourn, D., Eley G.: *Mythen deutscher Geschichtsschreibung*, Frankfurt a. M. 1980.

Cannadine, D.: *Viewpoint. British History: Past, Present and Future?, Past and Present* 116, 1987 (August), s. 169-191.

Duby, G.: *Über einige Grundtendenzen der modernen französischen Geschichtswissenschaft*, HZ Bd. 241, 1985, s. 543-554.

Faulenbach, B.: *Ideologie des deutschen Weges. Die deutsche Geschichte in der Historiographie zwischen Kaiserreich und Nationalismus*, München 1980.

Goldstein, D. S.: *The Professionalization of History in Britain in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries*, *Storia della storiografia* 1983, 3, s. 3-27.

Graus, F.: *Doslov*, in: M. Bloch, *Obrana historie aneb historik a jeho řemeslo*, Praha 1967, s. 174-183.

Holzbachová, I.: *Člověk a dějiny*, Brno 1981.

Holzbachová, I.: *Společnost - dějiny - struktura. Historický materialismus a škola Annales*, Praha 1988.

Horák, P.: *Studie z dějin historického pozitivismu*, Praha 1971.

Horská, P.: *Sociální dějiny ve francouzské historiografii druhé poloviny 60. let*, ČSČH 21, 1973, s. 436-443.

Horský, J.: *Historická antropologie, Historická demografie* 17, 1993, s. 241-270.

Hroch, M., Petrář, J.: *17. století - krize feudální společnosti?*, Praha 1976.

Jeleček, L.: *Nová historiografie. Environmentální dějiny v USA*, ČČH 92, 1994, s. 510-540.

Kaser, K., Stocker, K. (ed.), *Clios Rache. Neue Aspekte strukturgeschichtlicher und theorieleiteter Geschichtsforschung in Österreich*, Wien 1992.

Kaser, K.: *Südosteuropäische Geschichte und Geschichtswissenschaft*, Wien 1990.

Kelley, D. R.: *Historians and the Law in Postrevolutionary France*, Princeton 1984.

Kocka, J.: *Sozialgeschichte. Begriff - Entwicklung - Probleme*, 2. vyd. Göttingen 1986.

Kubišová, V.: *Velká francouzská buržoazní revoluce na stránkách časopisu Annales E. S. C.*, *Sborník k problematice dějin imperialismu* 16, 1983, s. 268-306.

Kudrna, J.: *Ke kritice pozitivismu v současné buržoazní německé, francouzské a italské historiografii 19. a 20. století*, Brno 1983.

Kudrna, J.: *Několik poznámek ke stavu současné americké historiografie a amerického vysokého školství*, ČSČH 37, 1989, s. 722-727.

Lom, F.: Dejiny presocialistických ekonomických náuk v poľnohospodárstve, Bratislava 1978.

Machačová, J., Matějček, J.: Západonemecká historiografie o sociálnych dejinách 19. a prvej poloviny 20. storočia. Knižní produkce z let 1970-1980, Slezský sborník 84, 1986, s. 166-182.

Marek, J.: Fernand Braudel v dejepisectví naší doby, Dějiny a současnost 11, 1969, č. 3, s. 18-21.

Marek, J.: Kultura jako téma a problém dejepisectví, ČČH 90, 1992, s. 491-506.

Matis, H.: Sozial- und Wirtschaftsgeschichte in Österreich. Ein Bericht zur Literatur seit 1945. Prager WISOHIM-Prague ESHP Bd/Vol. 1, 1994, s. 125-153.

Maur, E.: Na okraj francouzských metod historickodemografického bádání, Historická demografie 2, 1968, s. 72-83.

Mendl, B.: Nové proudy v hospodářském a sociálním dějepise, in: Sborník přednášek proslovených na 1. sjezdu čl. profesorů filozofie, filologie a historie v Praze dne 3.-7. 4. 1929, Praha 1929, s. 424-433.

Moravcová, D.: „Kritická sociální věda“ v současné buržoazní historiografii NSR, in: Historiografie čelem k budoucnosti. Sborník k šedesátinám akademika Jaroslava Purše, Praha 1982, s. 327-341.

Munby, L. M.: Marxistická historiografie ve Velké Británii, ČSČH 10, 1962, s. 555-580.

Myška, M.: Průmyslová revoluce z perspektivy historiografie 70. a 80. let, ČČH 89, 1991, s. 533-546.

Myška, M.: Proto-industrializace (Čtvrtstoletá bilance jednoho historiografického paradigmatu), ČČH 92, 1994, s. 759-774.

Myška, M.: Problémy a metody hospodářských dějin. Část 1: Metodické problémy studia dějin sekundárního sektoru. Ostrava 1995, UT.

Pešek, J.: Německá diskuse let 1985-1992 o tematu: Bürgertum - Bildungsbürgertum konce 18. až počátku 20. století, ČČH 92, 1994, s. 104-121.

Polišenský, J.: Edward Halett Carr - netypický typ historika, in: E. H. Carr, Co je historie?, Praha 1967, s. 159-168.

Polišenský, J.: Doslov, in: H. S. Hughes, Historie jako umění a jako věda, Praha 1970, s. 150-157.

Polreichová, H.: „Cleometristé“ a problémy amerického hospodářského vývoje 19. století. Poznámky k současnému stavu hospodářských dějin v USA, ČSČH 18, 1970, s. 411-440.

Polreichová, H.: Krize historického vědomí?, Tamtéž 17, 1969, s. 396-406.

Polreichová, H.: Metodologické aspekty vzniku USA a geneze amerického kapitalismu. Úvaha, tamtéž 31, 1983, s. 256-273, 392-401.

Polreichová, H.: Současné proudy v historiografii Spojených států amerických a společenská úloha historie, tamtéž 20, 1972, s. 339-3373, s. 527-547.

Purš, J.: Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce, Praha 1973.

Sellin V.: Mentalität und Mentalitätsgeschichte, HZ Bd. 241, 1985, s. 555-598.

Schieder, W., Sellin V. (ed.): Sozialgeschichte in Deutschland. Entwicklungen und Perspektiven im internationalen Zusammenhang I-IV, Göttingen 1986-1987.

Schleier, H.: Geschichte der internationalen Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert. Darstellungen - Probleme - Perspektiven, in: Geschichtswissenschaft vor 2000. Festschrift für G. G. Iggers zum 65. Geburtstag, ed. K. H. Jarausch. J. Rüsen, H. Schleier, Hagen 1991, s. 164-184.

Schulin, E.: Synthesen der Historiographieggeschichte, tamtéž, s. 151-163.

Sieburg, H.-O.: Französische Geschichtswissenschaft im 20. Jh. Hauptströmungen und Modellfälle, in: O. Hauser (ed.), Geschichte und Geschichtsbewußtsein, Göttingen 1981, s. 291-311.

Sitárová, Z., Kliment, A. a kol.: Dějiny ekonomických teorií, Praha 1981.

Slavík, J.: Pojetí revoluce v novodobém dejepisectví, in: První sjezd čl. historiků, Praha 1938, s. 65-74.

Sojka, M. a kol.: Dějiny ekonomických teorií, Praha 1991.

Stloukal, K.: Hlavní proudy současné historiografie, in: První sjezd čl. historiků, Praha 1938, s. 16-32.

Strmiska, M.: Rebelující dav a anglická levicová historiografie. Několik metodologických otázek. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity 37, 1988, /C/, s. 7-15.

Svátek, F.: Politické elity v historiografii a politologii, náčrt problematiky ideologie - slova - pojmu elity, in: Politické elity v Československu 1918-1948, ed. Ivana Kautská a František Svátek, Praha 1994, s. 33-64.

Šimůnková, A.: Češtvi, kultura a každodennost, strojopis kand. dis. práce, Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, Praha 1995, s. 5-50.

Šubrtová, A.: Dějiny populačního myšlení a populačních teorií, Praha 1989.

Tilly, Ch.: The Old New Social History and New Old Social History, Review. A Journal of the F. Braudel Center for the Study of Economies, Historical Systems and Civilizations 7, 1984, No. 3, s. 363-406.

Turner, B. S.: Theories of Modernity and Postmodernity, London 1990.

Veit-Brause, I.: Paradigms, Schools, Traditions - Conceptualizing Shifts and Changes in the History of Historiography, Storia della storiografia 1990, 17, s. 50-65.

Wehler, H.-U.: Modernisierungstheorie und Geschichte, Göttingen 1975.

Weisbrod, B.: Der englische „Sonderweg“ in der neueren Geschichte. Geschichte und Gesellschaft 16, 1990, s. 233-252.

Welsch, W.: Unsere postmoderne Moderne, 3. vyd. Weinheim 1991.

White, H.: Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe, London 1975.

Winters, S. B.: Vývoj bádání o dějinách Československa ve Spojených státech, ČMM 107, 1989, s. 233-241.

Zorn, W.: „Volkswirtschaft und Kulturgeschichte“ und „Sozial- und Wirtschaftsgeschichte“. Zwei Zeitschriften in der Vorgeschichte der VSWG 1863-1900, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 72, 1985, s. 457-475.

4.4 HLAVNÍ PŘEHLEDY DĚJIN ČESKÉ A ČESKOSLOVENSKÉ HISTORIOGRAFIE

Retrospektivní komentované přehledy domácí produkce. Snahy přehlednout dějiny české a československé historiografie se datují od konce 19. století a z počátku měly především příležitostný charakter. Ani z typologického hlediska nejde o příliš sourodý celek. Zvláštní skupinu v nich tvoří zejména komentované přehledy produkce za určité období. Mezi nimi je třeba jmenovat na prvním místě výběrový soubor české historické produkce v podobě anotací a recenzí, který vytvořili Jaroslav Goll a Josef Šusta v letech 1878-1924 pro francouzskou „Revue historique“ a jenž vyšel česky jako: J. Goll, J. Šusta, *Posledních padesát let české práce dějepisné* (1878-1924), Praha 1926. Šusta v této práci pak dále pokračoval, viz J. Šusta, *Posledních deset let české práce dějepisné* (1925-1935), Praha 1937. Meziválečná česká historiografická produkce je podobným způsobem shrnuta u V. Novotného, *České dějepisectví v prvním desetiletí republiky* (Praha 1929) a v daleko stručnější časopisecké studii B. Mendla pro léta 1929-1930. Tyto soupisy mají z odborného knihovnického hlediska charakter výběrových, retrospektivních a přitom komentovaných bibliografií kritického typu.

Na práce Gollovy a Šustovy se snažila navázat publikace J. Macek, V. Husa, V. Varsik (ed.), *25 ans d'historiographie tchécoslovaque 1936-1960* (Praha 1960). Pro následující období již neexistují analogické soupisy prací domácí provenience, jež lze jen zčásti nahradit dílčími tematickými přehledy, o kterých bude ještě řeč. Problematikou se však zabývali němečtí historikové z okruhu mnichovského Collegia Carolina. Z jejich produkce je třeba uvést alespoň obsáhlý přehled Ferdinanda Seibta *Bohemica. Probleme und Literatur seit 1945* (München 1970), jenž zahrnuje období cca 1945-1969 a na který navazuje studie P. Heumose z r. 1978.

Vlastní výklady dějin české historiografie, resp. historiografie v českých zemích. Tuto zásluhou práci zahájil r. 1898 Josef Pekař, když u příležitosti vydání sborníku České akademie věd k padesátiletému panovnickému jubileu Františka Josefa I. sepsal vědecké portréty českých historiků počínaje Františkem Palackým a konče Jaroslavem Golem a užil při tom zřejmě poprvé na veřejnosti termínu Gollova škola. Jeho studie je nejsnáze přístupná v separátu: J. Pekař, A. Podlaha, J. Smolík, *Dějepisectví* (Praha 1898). Do přibližně stejné doby spadá pokus Čestmíra Zíbrta o shrnutí domácí i zahraniční produkce ke kulturním dějinám, jimiž v opozici ke Gollovi rozuměl dějiny nepolitické, viz Č. Zíbrt, *Kulturní historie. Její vznik, rozvoj a dosavadní literatura cizí i česká* (Praha 1892). O českém dějepisu se snažil též informovat cizinu hrabě František Lützow, *A History of Bohemian Literature* (2. vyd., London 1907) a Týž, *Lectures on the Historians of Bohemia* (London 1905).

Lützow pojímal českou historiografii jako organickou součást dějin krásné literatury. V tomto smyslu bývala pojednávána i v následujících desetiletích. Nejsporně nejlepší jsou v této souvislosti historiografické partie v meziválečné syntéze: J. V. Novák, A. Novák, *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny* (4. vyd., Olomouc 1936-1939, reprint 1995). Do meziválečného období se též řadí přehled od Jaroslava Prokeše, *Literatura dějepisná. In: Československá vlastivěda sv. X - Osvěta* (Praha 1931, s. 254-305), jenž je ovšem pro 19. a 20. století pojímán jako dějiny vědeckého oboru.

Po druhé světové válce byl autorem velmi svérázného pohledu na dějiny české historiografie tehdy již čelný vládní politik Zdeněk Nejedlý, *České dějepisectví. In: Dějiny národa českého I.* (2. vyd., Praha 1953, s. 47-129). Základem jeho vidění problematiky bylo silně dichotomické rozlišování pokrokových a nepokrokových, resp. reakčních tradic české historiografie, jemuž pak autoritativně podrobil zejména tři generace Gollovy školy.

Moderní syntéza. Metodologickým protikladem tohoto a všech analogických přístupů se stala syntéza Františka Kutnara, jejímž spoluautorem, který tehdy nesměl být uveden, byl Jaroslav Marek, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví sv. I. Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v druhé polovině 19. století* (Praha 1973) a *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví sv. II. Od počátků pozitivistického dějepisectví na práh historiografie marxistické* (Praha 1978). Oba tyto svazky se pak staly nepostradatelnou standardní příručkou, která přináší vědecké biografie nejen českých a slovenských historiků, ale i historiků česko-německých. Rozsah biografii je odstupňován podle významu jednotlivých historiků. Vzhledem k tomu, že F. Kutnar byl předním odborníkem v oboru HSD, obsahuje zejména druhý svazek velmi cenné informace o představitelích tohoto oboru.

Dílčí přehledy. Problematice dějin české historiografie byly v různých dobách věnovány buď dílčí syntézy nebo publikace, které se jim svým pojetím nějakým způsobem blíží. Z nich uvedme alespoň: J. Hanzal, *Od baroka k romantismu. Ke zrození novodobé české kultury* (Praha 1987), J. Hobzek, *České dějepisectví doby barokní a osvícenské* (Praha 1941), K. Kazbunda, *Stolice dějin na pražské univerzitě I-III* (Praha 1964-1968), J. Klabouch, *Osvícenské právní nauky v českých zemích* (Praha 1958), V. Král, *Myšlenkový svět historie* (Praha 1974), K. Krofta, *O bratrském dějepisectví* (Praha 1946), K. Kučera, *Historie a historici* (Praha 1992), J. P. Kučera, J. Rak, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře* (Praha 1983), J. Marek, *Jaroslav Goll* (Praha 1991), F. Roubík, *Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech* (Praha 1940), J. Slavík, *Dějiny a přítomnost. Věra v Rakousko a věda historická* (Praha 1931), J. Tomeš, *Historie v letech zkoušky* (Praha 1985), T. Vojtěch, *Česká historiografie a pozitivismus. Světonázorové a metodologické aspekty* (Praha 1984), J. Werstadt, *Odkazy dějin a dějepisců* (Praha 1948).

Tyto práce mají velmi rozdílný rozsah a také úhel pohledu na problematiku je tu nezdědka kontradiktorní, v některých případech dokonce až pamfletický. Velmi nedostatečně je zpracováno období po r. 1945, resp. 1948, kde chyběl jak časový, tak zejména metodologický odstup. Práce na tomto úseku bude zřejmě ještě dlouhá léta velmi kontroverzní, zvláště když se nespokojí jen s příkrými odsudky a bude hledat vyváženější pohled na věc. V poslední době se na tuto problematiku soustředil zejména J. Křen, *Bílá místa v našich dějinách?* (Praha 1990). Pro poznání okolností, za nichž se formovala marxistická historiografie v Československu, má svůj význam též edice *Druhý sjezd československých historiků (5.-11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935-1948*, ed. A. Kostlán (Praha 1993). Celou řadu cenných věcných informací i pro toto období lze získat v příručce M. Kudělka, Z. Šimeček a kol., *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník* (Praha 1972).

Historiografie moravská a slezská se v retrospektivním pohledu setkala s poměrně nerovnoměrnou pozorností. Také novější práce z tohoto okruhu jsou zatím velmi roztráštěné. Nejsoustavnější charakter měla brněnská disertace F. Hadlera *Počátky moravské historiografie. (Vývoj do počátku 90. let 19. století)*, strojopis, FF UJEP Brno 1984, na jejímž základě autor zveřejnil několik časopiseckých studií (1987, 1988). Dále viz vesměs příležitostné studie: J. Dřímál 1970, J. Kudrna 1989, M. Strmiska 1985, Týž a L. Zaoralová 1989 aj.

Historiografie českých Němců. O poznání lépe to vypadá se zpracováním česko-německé a sudetoněmecké historiografie v českých zemích. Jeho těžiště je však rovněž v dílčích studiích: A. Bachmann 1890, H. Bachmann 1963/1964,

J. Mandlerová 1986 a 1989, M. Neumüller 1971, O. Odložilík 1938, G. Pirchan 1923, F. Seibt 1959 aj. Z knižních publikací je třeba přihlídnout alespoň k práci H. Bachmanna *Adolf Bachmann. Ein österreichischer Historiker und Politiker* (München 1962), ke sborníku *Vereinswesen und Geschichtspflege in den böhmischen Ländern*, ed. F. Seibt (München 1986) a k vzpomínkové knize *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder sv. V. Eugen Lemberg 1903-1976*, ed. F. Seibt (München 1986). Nepostradatelné informace obsahuje též již uvedená práce K. Kazbundy *Stolice dějin na pražské univerzitě I-III* (Praha 1964-1968) a zejména A. Lhotsky, *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1854-1954* (Graz 1954). Důležitou studii česko-rakouského historika k dějinám české historiografie představuje mimoto publikace G. Plaschky *Vom Palacký bis Pekař. Geschichtswissenschaft und Nationalbewußtsein bei den Tschechen* (Graz 1955). Uvedené publikace je třeba doplňovat alespoň o údaje ze stále nedokončeného *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder*, ed. H. Sturm, F. Seibt, H. Lemberg, E. Schmidt-Hartmannová (München 1979 an.) a z H. Jilek (ed.), *Bibliographie zur Geschichte und Landeskunde der böhmischen Länder von der Anfängen bis 1948 sv. I* (Köln 1986).

4.5 VÝBĚR STATÍ K HISTORIOGRAFII HSD V ČESKÝCH ZEMÍCH

Speciální bibliografie HSD. Historiografie HSD byla a stále je v našich podmínkách velmi důležitou součástí dějin historiografie jako takové. Orientace v její produkci je však tím složitější, čím více se blížíme současnému stavu. Proto je nezbytné připomenout si alespoň některé specializované příručky, jejichž cílem bylo poskytnout bibliografii HSD v českých zemích, resp. v Československu ve větším časovém a tematickém rozsahu. Ze starších prací je možno v této souvislosti upozornit především na J. Bošík, *Soupis vědeckých prací, publikovaných Československou akademií zemědělskou* (Praha 1935). Z novější doby obsahuje bohatý přehled specializované literatury k sociálním dějinám bibliografie Z. Deyla, nazvaná *Soupis literatury k sociálním dějinám ČSR 1918-1938 I-III* (Praha 1973-1979), která vyšla jako interní publikace tehdejšího Ústavu československých a světových dějin ČSAV.

Výběrové bibliografie Národního technického muzea. NTM má ve své knihovně vzácnou a bohatou sbírku tisků a literatury k dějinám průmyslu, techniky a technologie bývalé Průmyslové jednoty a po druhé světové válce zahájilo vydávání soupisů z těchto fondů. Velmi důkladná je zejména práce H. Bez-

děkové, *Výběrová bibliografie z dějin podniků, továren a závodů I-III*, kterou vydalo Národní technické muzeum v Praze v letech 1982-1984. Třetí díl této publikace obsahuje v příloze soupis již dříve vydaných oborových bibliografií k dějinám československého hornictví (1962), hutnictví a slévárenství (1962), silniční dopravy (1963), železniční dopravy (1963), vodní dopravy (1964), letectví (1964), cukrovarnictví (1965), pivovarnictví (1966), československé fotografie a kinematografie (1967), čl. chemického průmyslu (1967) a případně i dalších oborů. Tyto bibliografie většinou sestavovala S. Steinerová, která mimoto společně s J. Kořánem vydala: *Výběrovou bibliografii dějin českého hornictví I-II* (Praha 1971) a *Výběrovou bibliografii českého hutnictví I-II* (Praha 1973). Kromě těchto výběrových soupisů, jež uvádějí i knihovní signaturu, začalo NTM v Praze vydávat též periodickou bibliografii, která pod názvem *Dějiny výrobních sil v české historické práci roku 1970* (a násl.) zachycovala víceméně veškerou historickou produkci v této oblasti vědění. Tuto řadu redigoval F. Jílek s dalšími spolupracovníky.

Bibliografie dějin průmyslových oblastí. Zatímco bibliografie Národního technického muzea v Praze kladou z pochopitelných důvodů hlavní důraz na výrobní procesy, technologické postupy a technické instrumenty hospodářských dějin, bibliografie někdejšího Slezského ústavu ČSAV v Opavě usilovaly o zachycení širších souvislostí HSD. Šlo zejména o řadu periodických bibliografií produkce (z části i zahraniční) za léta 1977-1988: *Průmyslové oblasti. Všeobecné dějiny 18.-20. století. Výběrová bibliografie I-IX* (Opava 1978-1989) a *Průmyslové oblasti. Výběrová bibliografie publikací a článků*, jež začala vycházet jako příloha „Slezského sborníku“ od r. 1980.

Bibliografie k historické demografii. Dobrý přehled bibliografií a statí s komentovanou produkcí v oboru historické demografie, který je vhodné doplnit studií P. Horské z r. 1991, uvádí E. Maur ve svém učebním textu z r. 1978.

K uvedeným bibliografickým příručkám můžeme ještě přiřadit V. Pavlica, *Dějiny průmyslových závodů, podniků a příslušných průmyslových odvětví. Přehled knižní produkce z let 1945-1961* (Praha 1962). Značné množství bibliografií dělnického a odborového hnutí je z typologického hlediska velmi různorodé. Sahá od celkových a periodických přehledů až po regionální produkci. Přehled o něm lze získat např. z časopiseckých statí S. B. Winterse z r. 1969 a zejména J. Machačové z r. 1987.

Přehledy historiografie HSD jako takové jsou velmi rozptýlené, většinou sestávají z časopiseckých či více méně příležitostných studií, jejichž rozsah, úroveň a metody zpracování jsou rozdílné. Tyto studie též vzhledem ke svému charakteru pokrývají jak celek, tak jednotlivá období historické práce v HSD značně nerovnoměrně. Autorský přístup je v nich též dosti nesořodý i z hle-

diska axiologického, což je při tak velkém tematickém diapasonu i vzhledem ke společenským souvislostem různých let jejich vydávání vcelku pochopitelné. Pro orientaci v problematice jsou z nich pak nejcennější snahy o komentování co nejširších oblastí oboru za co nejdélejší období. Mezi takové práce patří publikace M. Weiricha, *Staré a nové Československo. Národohospodářský přehled a práce 1918-1938* (Praha 1938) a celá řada dalších studií.

Z nich základní význam mají komentované přehledy bádání o hospodářských dějinách na území Československa v letech 1918-1932-1938-1950, které do polského časopisu „Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych“ napsali V. Černý a V. Žáček. Tyto přehledy zachycují skutečně reprezentativní soubor domácí produkce HSD s četnými přesahy a obsahují též důležité informace o organizaci bádání v oboru. V porovnání s nimi má publikace A. Vaňka, *Slovník českých a slovenských politických myslitelů a sociologů 1848-1980* (Praha 1986) pouze orientační význam. Na užší téma v poměrně širokém časovém záběru se soustředil r. 1973 F. Jílek ve své obsáhlé specializované studii o vývoji studia dějin techniky v letech 1908-1951.

Na užší téma v kratším časovém úseku se pak zaměřili ve svých studiích P. Horská, *Hospodářské a sociální dějiny 1848-1918 v české historiografii uplynulých dvaceti let* (1966), V. Lacina, *Historiografie hospodářských dějin Československa v letech 1918-1945* (1984); J. Machačová, J. Matějček, *Stav výzkumu sociálního vývoje českých zemích v období 1781-1914* (1992). Z nich nejrozsáhlejší je studie poslední, která komentuje předmětnou produkci za léta 1945-1985. Z dalších dílčích studií tohoto typu můžeme připomenout alespoň: J. Mikulec 1990, F. Roubík 1940, T. Vojtěch 1982, J. Žemlička 1982 a mnozí další. Z přehledů produkce k dějinám dělnického hnutí stojí za připomenutí sborník M. Volfa (ed.), *Dějepisectví dělnického hnutí na evropském kontinentě* (Praha 1936), studie S. B. Winterse z r. 1969 a J. Machačové z r. 1987. Řadu kritických postřehů nejen na dané téma obsahuje již uvedená publikace F. Seibta, *Bohemica. Probleme und Literatur seit 1945* (München 1970).

Dílčí příležitostné přehledy. Tradičně bohatá je u nás příležitostná publikační produkce, která téma HSD pojednává v souvislosti právních dějin či v souvislosti s národohospodářským přístupem ke společnosti. Z tohoto okruhu však projevuje jen málokterý z autorů dlouhodobější zájem o historiografii hospodářských a sociálních dějin. V této souvislosti je možno připomenout studie J. Grubera 1918, J. Kaprase 1918, J. Kejře 1977, J. Klaboucha 1979, J. Procházky 1930 a série článků J. Večeře z let 1976-1981, na kterou navázala jeho monografie *České buržoazní ekonomické myšlení v druhé polovině 19. století* (AUC 1983). Danou problematiku pojednala s důrazem na meziválečné ekonomické a sociální teorie v Československu (viz hlavně K. Engliš) publikace

Z. Sitárová, A. Kliment a kol., *Dějiny ekonomických teorií* (Praha 1981, s. 467-527), kde je však téma pojato dosti jednostranně.

Bibliografické soupisy k dějinám cen a mezd. Oproti tomu systematictější charakter mají snahy o zachycení bádání v oboru výzkumu cen a mezd, jež má u nás jistou, i když ne zcela kontinuální tradici, viz: V. Černý 1932, V. Bystrický 1964, J. Honc 1962, V. Husa a J. Petráň 1962 a J. Petráň a kol. 1973.

Příspěvky o institucích HSD v českých zemích a v Československu jen málokdy přesahují rámec příležitostné či jubilejní informace. Z knižních publikací, jež nějak souvisí s touto problematikou, můžeme připomenout alespoň: J. B. Stránský (ed.), *Z dějin české technické tvorby* (Praha 1940), J. Mandlerová, *Soupis odborných spolků a vědeckých institucí v českých zemích 1860-1918* (Praha 1973) a J. Opava, *Vznik a vývoj Československé akademie zemědělské a účast zemědělských pedagogů na její činnosti. Období let 1924-1945* (Praha 1988). Otázkám archivů k HSD jsou věnovány např. publikace: R. Bárta, *Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v letech 1932-1935* (Praha 1935), J. Klepl, *Hospodářské archivy u nás a v cizině* (Praha 1940) a stati J. Klepla 1937-1938, A. L. Krejčíka 1921, M. Volfa 1937 a dalších. Z ostatních institucí byla pak věnována soustavnější pozornost Národohospodářskému ústavu při České akademii věd, viz J. Gruber 1918 a zvl. J. Mandlerová 1973-1974.

4.6 STRUČNÝ NÁSTIN HISTORIOGRAFIE HSD V ČESKÝCH ZEMÍCH

Počátky v době osvícenství. Tradici, jež směřovala k postupnému utváření specializovaného směru HSD, lze i u nás sledovat do dosti dávné minulosti. Jednou z jejích komponent jsou statistické a národohospodářské publikace osvícenecké rakouské státovědy, jež lze doplnit vzdělávací literaturou, která měla ve svém čtenáři vzbudit zájem o lepší hospodaření, podnikání či obchod. Ze statistiků měl největší význam právnícky vzdělaný rada českého gubernia J. A. Riegger (1742-1795), který v Praze založil první specializované neperiodické historicko-statistické časopisy, jež nesly název „Archiv der Geschichte und Statistik insbesondere von Böhmen“, sv. I-III, 1792-1795 a „Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen“ sv. I-XII, 1787-1794. Riegger se zajímal i o starší tradice historiografického zájmu, jež souvisel v Čechách s kulturními, hospodářskými a sociálními dějinami. Z tohoto důvodu vydal z rukopisu desátý svazek známého díla barokního dějepisce Bohuslava Balbína (1621-1688) *Miscellanea historica regni Bohemiae I-VII* (1679-1688), kde je popsána správa a soudnictví. Toto dílo jako celek obsahuje celou řadu cenných informací, které

se týkají HSD. Balbín ostatně v rámci svého širokého chápání dějin pěstoval též zájem o dějiny hornictví a důlních technologií, jak o tom svědčí např. jeho kniha o příbramské Svaté Hoře *Diva Montis Sancti* (1658).

Mezi vzdělávací a svého druhu již národohospodářskou literaturou, jež měla svůj protějšek v učenecké produkci M. A. Voigta a J. T. Peithnera, lze zařadit učební příručky osvíceneckých duchovních A. Pařízka a O. Steinbacha. Typ vzdělávací příručky pro venkovské vrstvy, jež se nezřídka dotýkala otázek správného hospodaření a ekonomického životního postoje, představoval v této souvislosti např. překlad F. J. Tomsy *Pomoc v potřebě, neb užiteční veselí i smutní příběhové obyvatelů Wildheimu* (1791). Katolictví duchovní (J. Schaller, G. Wolny aj.), hráli též důležitou roli při rozvíjení historické a politické topografie Čech a Moravy. Praktické národohospodářské aspekty pak sledovali v době předbreznové především první sekretář Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách (zal. 1833) K. J. Kreutzberg a profesor statistiky na právnické fakultě pražské univerzity N. G. Schnabel. V této době vytvořil též výchozí dílo k dějinám hornictví v Čechách první prezident společnosti Národního muzea a předseda Vlastenecko-hospodářské společnosti, přírodovědec hrabě Kašpar Šternberk (1761-1838): *Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke I-III* (1836-1838).

Důležité práce HSD z této doby. Z nich lze připomenout alespoň: M. A. Voigt, *Über den Geist der böhmischen Gesetze* (1788), J. T. Peithner, *Natürliche und politische Geschichte der böhmischen und mährischen Bergwerke* (1771), J. A. Riegger, *Skizze einer statistischen Landeskunde von Böhmen I-III* (1795), J. A. Schreyer, *Kommerz, Fabriken und Manufakturen des Königreiche Böhmen I-II* (1790), A. Pařízek, *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger* (1781), O. Steinbach, *Kleine Geschichte von Mähren für die Jugend* (1783), J. Schwoy, *Topographie von Mähren I-III* (1793-1794), J. Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen I-XVI* (1782-1792), G. Wolny, *Die Markgrafschaft Mähren topographisch und historisch dargestellt I-V* (1835-1842), J. G. Sommer, *Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt I-XVI* (1833-1849), G. N. Schnabel, *Statistische Darstellung von Böhmen* (1826), Týž, *Tafeln zur Statistik von Böhmen* (1848), K. J. Kreutzberg, *Skizzirte Übersicht des gegenwärtigen Standes und Leistungen von Böhmens Gewerbs- und Fabrikindustrie in ihren vorzüglichen Zweigen* (1836), Týž, *Beiträge zur Würdigung der Industrie und Industriellen Österreichs* (1854 an).

Czörnig a D'Elvert. Z Čech pocházel i čelný rakouský statistik Karel Czörnig (1804-1889), který tento obor dokázal pozvednout z dobrých základů na vysoký evropský standard. Od r. 1842 začal vydávat statistickou řadu „Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie“ a rovněž byl iniciátorem reprezenta-

tivní publikace o rakouském neoabsolutismu, již historici s oblibou užívají dodnes. Jeho vrstevníkem byl právnícky vzdělaný úředník politické správy na Moravě a později tamní čelný německý liberál Christian D'Elvert (1803-1896), který snesl mnoho cenného materiálu ke kulturním, hospodářským a sociálním dějinám této země. Důležité poznatky pro moderní HSD dále přinášeli úředníci obchodních a živnostenských komor (viz např. E. Schebek a H. Hallwich) či odborně vzdělaní publicisté (J. Palacký, Th. Pisling aj.): K. Czörnig, *Ethnographie der österreichischen Monarchie I-III* (1855-1857), Týž, *Österreichs Neugestaltung 1848-1858* (1858), Ch. D'Elvert, *Geschichte der Verkehrsanstalten in Mähren und Öster.-Schlesien* (1854), Týž, *Zur Culturgeschichte Mährens und Öster. Schlesiens I-IV.* (1866-1888), Týž, *Zur öster. Finanzgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder* (1881), H. Hallwich, *Firma Franz Leitenberger* (1893), E. Schebek, *Böhmens Glasindustrie und Glas-handel. Quellen zu ihrer Geschichte* (1878), J. Palacký, *Böhmische-Skizzen von einem Landeskinde* (1861), Th. Pisling, *Nationalökonomische Briefe aus dem nordöstlichen Böhmen* (1856).

Vliv romantismu a liberalismu. Zatímco převážně statisticky orientovaná práce na poli HSD, jež vycházela z osvícenské tradice, představovala ve své době jakési dějiny přítomnosti, z nichž pak čerpala jak česká, tak i německá historiografie v českých zemích, pak romantismus a liberalismus přispěly ke vzniku zcela odlišných a v mnohém protichůdných konceptů dějin v tomto prostoru. Příznačné pro ně bylo hledání takových pojetí národních dějin Čechů, Němců a případně též Moravanů, jejichž východiska byla spatřována v daleké minulosti a HSD v nich hrály mnohdy určující roli. V českém prostředí takový koncept minulosti prosadil vedle P. J. Šafaříka a J. E. Vocela zcela dominantní František Palacký (1798-1876).

Koncepce F. Palackého považovala (ne bez vlivu německé právně historické školy) staré slovanské právo za nejlepší a nejvěrohodnější obraz fungování staré slovanské společnosti v Čechách, jejich správních forem, politických a soudních institucí a v neposlední řadě i poměrů sociálních a hospodářských. V jeho představách šlo o základ česko-slovanské identity v dějinách, která ještě nebyla ovlivněna německou kolonizací a feudálním, tj. nerovným stavovským právem, jež podle něho bylo germánským importem do „demokratického“ slovanského prostředí. Ve shodě s romantismem a liberalismem mu byla původní slovanská společnost v Čechách společenstvím lidí, kteří si byli právně rovni, hospodářsky a sociálně nerovni. Šlo mu tedy, stručně řečeno, o hledání základů občanské společnosti v předfeudální slovanské společnosti. Tento jeho názor byl nejlépe vyjádřen v dílech *Geschichte von Böhmen II/1* (1839) a *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I/2 a II/1* (1854 a 1874), jež je vhod-

né doplnit zejména jeho statí *Srovnání zákonů cara srbského Štěpána Dušana s nejstaršími řády zemskými v Čechách* (ČČM 1837).

Vliv Palackého na české právní historiky. Takto vymezený koncept právních dějin pak ovlivnil celou řadu českých právních historiků, jimiž byl sice po několik desetiletí věcně doplňován či v jednotlivostech korigován, avšak v zásadě přijímán jako autoritativní historický rámec. Šlo především o H. Jirečka, J. Hanel a na Moravě o V. Brandla, poněkud stranou od tohoto vlivu stál J. Čelakovský. Nejtrvalejší stopy však zanechal na přístupu k HSD u prvního profesora českých dějin na rozdělené pražské univerzitě Josefa Kalouska (1838-1915), který se vyjma českého státního práva věnoval též vydávání právních dokumentů, vrchnostenských a zeměpanských nařízení a instrukcí, které byly v českých dějinách směřovány k selskému obyvatelstvu.

Stěžejní díla pocházející z uvedeného autorského okruhu. Z nich si připomeňme alespoň tyto publikace: H. Jireček, *Slovanské právo v Čechách a na Moravě I-III* (1863-1872), Týž (ed.), *Codex iuris bohemicus I-XII* (1867 an.), J. Hanel, *O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě* (1874), Týž, *O pojmu a objemu historie práva rakouského* (1880), Týž, *Děje práva německého I-II* (1904-1905), V. Brandl, *Glossarium illustrans bohemo-moravicae historiae fontes*, (1876), Týž (ed.), *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕihonné a nálezové I-VI* (1872-1896) - od sv. VII (1911) ed. B. Bretholz, J. Čelakovský (ed.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae čili Sbírky pramenů práva městského království českého I-II* (1886-1895), J. Kalousek, *České státní právo* (2. vyd. 1892), Týž (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské. In: Archiv český XXII., XXIII., XXV., XXIV.* (1905-1913).

Tomek-Gindely-Winter-Zíbrt. V české historiografii navíc existovala linie, jež se snažila od 50. let 19. století nějakým způsobem odlišit či alespoň odstínit od Palackého chápání HSD jako výrazu česko-slovanské národní identity vyjádřené slovanským právním řádem. V právní historii se o něco takového do jisté míry pokoušel již zmíněný J. Hanel, mezi profesními historiky tuto tendenci spatřujeme u Václava Vladivoje Tomka (1818-1905) a zvl. u Antonína Gindelyho (1829-1892). Tomkovou snahou v jeho *Dějínách Prahy* sice bylo nepodat pouze vnější politické dějiny, ale i nastínit co nejbohatší obraz společenského života města, ale jeho skutečný výkon se omezil na deskriptivní pasáže v pátém, osmém a devátém svazku, kde podal suchý popis světských a duchovenských institucí a jejich představitelů, městské správy, řemesel a živostí, národnostních poměrů a představitelů univerzity. Soustavnější prorakouské stanovisko než Tomek představoval ve svém pojetí historické práce Gindely, který měl značné pochopení jak pro význam novodobé státní hospodářské politiky, tak pro dějiny sociální. Tyto impulsy HSD však zůstaly v jeho době nepovšimnuty.

Dříve než přistoupíme ke stručnému výčtu prací obou autorů, týkajících se HSD, připomeňme si, že jejich důležitými přediteli byli v druhé polovině 19. a začátkem 20. století v Čechách zejména archivářsky důkladný Zikmund Winter (1846-1912), tematicky poněkud rozptýlený Č. Zibrta a dnes méně známý K. V. Adámek; ve Slezsku to pak byl obětavý vlastivědný pracovník Vincenc Prasek, který v letech 1902-1907 vydával první specializovaný časopis pro agrární dějiny „Selský archiv“.

Jejich hlavní díla: V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy I-XII* (1855-1901), A. Gindely, *Dějiny českého povstání léta 1618 I-IV* (1870-1880), Týž, *Geschichte der böhmischen Finanzen von 1526-1618* (1869), Týž, *Über die Lage der bauerlichen Bevölkerung in Böhmen in der Zeit von 1648-1848* (1880), Z. Winter, *Kulturní obraz českých měst I-II* (1890-1892), Týž, *Řemeslnictvo a živnosti v Čechách 1526-1620* (1909), Týž, *Český průmysl a obchod v XVI. věku* (1913), Č. Zibrta, *Kulturní historie, její vznik, rozvoj a dosavadní literatura* (1892), K. V. Adámek, *Příspěvky k dějinám lidu selského v 18. věku* (1897), Týž, *Listář k selským bouřím 18. věku* (1928), V. Prasek (ed.), *Vlastivěda slezská I-IV* (1888 an.).

Německá historiografie v Čechách získala svůj hlavní stimul založením historického spolku Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen r. 1862 v Praze. Spolek byl velmi živým organizačním centrem historické práce, v níž byla značná pozornost věnována kulturním dějinám a v rámci nich národnostní otázce ve spojení s výzkumem HSD. Z hlediska konceptuálního šlo nejdříve o hledání německé koncepce českých dějin v polemice s Palackým a později o historické podepření vlastní identity. Vyjma konzervativního K. Höflera hrála v tomto směru rozhodující úlohu liberálně orientovaná skupina mladších historiků vedená L. Schlesingerem, v níž však nejvýraznější vědeckou osobností byl Julius Lippert.

Ludwig Schlesinger (1838-1899), činný též v politice jako vůdce německých liberálů v Čechách, byl autorem popularizační syntézy českých dějin *Geschichte Böhmens* (2. vyd. 1870), která byla koncipována jako alternativa k Palackého pojetí českých dějin svým důrazem na kulturní výkony Němců v českých dějinách, tj. především při vzniku svobodného městského stavu, řemesel, obchodu a později i průmyslu a dále pak při rozvoji vědy, vzdělanosti a umění. V podobném duchu byly laděny četné studie ve spolkovém časopisu „Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen“, jenž měl vysokou profesní úroveň.

Z podnětu uvedeného spolku a jeho nákladem vyšla nejen Schlesingerova kniha, ale i další projekty, mezi nimiž zaujala významné místo řada dějin jednotlivých měst, edice městských knih a dalších písemností a v neposlední řadě

i knižnice „Beiträge zur Geschichte der deutsch-böhmischen Industrie“, ed. A. Fournier a O. Weber, sv. I-VI (1893-1898). Hlavní díla k moderním sociálním dějinám a dějinám průmyslu v českých zemích, napsaná v této době v německém jazyce, vznikla však mimo autorský okruh spolku (K. Grünberg, K. Pribram a J. Slokar).

Julius Lippert (1839-1909). Značný význam pro utváření nových představ o hospodářských, a zejména sociálních dějinách v Čechách měla Lippertova publikace *Socialgeschichte Böhmens in vorhusitischer Zeit I-II* (1896-1898), která vzbudila výrazný, byť i polemický ohlas též na české straně (zejména J. Peisker, F. Vacek, J. Pekař a J. Šusta). V prvním dílu byl Lippert ochoten připustit odůvodněnost některých názorů Palackého, avšak v druhém dílu pojal téma jako zásadní proměnu společnosti v Čechách pod rozhodujícím vlivem německé kolonizace. Sám však měl přitom dost šťastnou ruku při výběru příslušných pramenů, a zejména při volbě metodických nástrojů pro jejich zpracování. Téma kolonizace pak rozvíjeli se silným nacionálními akcenty A. Bachmann a na Moravě B. Bretholz. Polozapomenutou postavou německých HSD v Čechách je pak bratr Maxe Webera Alfred Weber (1868-1958). Ten působil od 80. let 19. století do r. 1907 na německé univerzitě v Praze, kde se začal zabývat svou teorií lokalizace průmyslových středisek, díky níž se stal průkopníkem moderního bádání o vzniku a vývoji tzv. průmyslových oblastí.

K uvedenému problematice HSD bibliograficky uvedme alespoň: J. Lippert, *Geschichte der Stadt Leitmeritz* (1871), L. Schlesinger (ed.), *Die Chronik der Stadt Elbogen* (1879), Týž (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Saaz* (1892), W. Hieke, A. Horčíčka (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Aussig* (1896), O. Weber, *Die Entstehung der Porcellan- und Steingutindustrie in Böhmen* (1894), K. Grünberg, *Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich-bauerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien I-II* (1893-1894), K. Pribram, *Geschichte der österreichischen Gewerbepolitik von 1740 bis 1860* (1907), H. Rauchberg, *Der nationale Besitzstand in Böhmen I-III* (1905), J. Slokar, *Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I.* (1914), A. Weber, *Über den Standort der Industrie* (1909), A. Bachmann, *Geschichte Böhmens I.* (1899), B. Bretholz, *Geschichte Böhmens und Mährens I., s.d.*

Gollova škola. Paradigmatický zlom, jenž znamenal odklon od Palackého chápání českých dějin, připravilo v české historiografii několik na sebe navazujících okolností. Šlo o vznik samostatné české univerzity v Praze (1882), dále o spor o pravost podvržených Rukopisů zelenohorského a královodvorského (1886-1888), a zejména pak o vznik uskupení žáků Jaroslava Golla (1846-1929), jež se samo začalo nazývat Gollovou školou. Goll sám se přímo

problematice HSD nevěnoval, avšak vedl k tomu své žáky. Kladl přitom velký důraz na jejich řemeslnou zdatnost a přitom rozvíjel takový koncept historiografie, jenž usiloval o co největší nezávislost na stávajících politických poměrech a nacionálních sporech. Toto pojetí souviselo s východiskem pozitivistické vědy, jež spatřovala svůj smysl především sama v sobě a ne v ohledech na vnější společenské okolnosti. Již v 90. letech 19. století začali směr bádání v HSD ovlivňovat dva Gollovi přední žáci Josef Pekař a Josef Šusta, kteří se nejen stali předními autoritami v tomto oboru, ale vychovali i celou řadu zdatných následovníků.

Josef Pekař (1870-1937) se uplatnil jako historik HSD již v prvních ročnících nově založeného „Českého časopisu historického“ (1895), a to zejména svou polemikou proti přeceňování významu původní slovanské občiny v českých HSD: *K sporu o zádruhu staroslovanskou* (1900) a *K českým agrárním dějinám ve středověku* (1901). Nemenší význam měla jeho stať *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví* (1897), kde referoval o novém kolektivistickém pojetí dějin německého historika K. Lamprechta, jež mu bylo dost sympatické. Mnohem významnější však byly jeho publikace z novějších českých HSD. Klasickým dílem české historiografie hospodářské a sociální pak zůstává jeho *Knihy o Kosti I-II* (1909-1911, 4. vyd. 1970), jež pro venkovské dějiny 17.-18. století dokázala spojit historii každodennosti s dlouhodobými trendy státní fiskální politiky, a to vše ve velmi čtivé formě, z níž je patrné Pekařovo citové zaujetí nejen rodným krajem, ale i sympatie pro selskou vrstvu českého národa. Tato publikace pak byla autorem doplněna analytičtějšími *Českými katastry I-II* (1913-1915), jež měly přinést podklady k zamýšlenému třetímu svazku předchozího díla.

Josef Šusta (1874-1945) měl pro plodnou konfrontaci se západní historiografií ještě větší pochopení než Pekař. Zvláště sympatické mu byly podněty z románského kulturního okruhu, jimiž poněkud vyvažoval převažující vliv německé historiografie ve střední Evropě. Tato snaha se ostatně projevila i v jeho dvou symptomatických statích z oboru hospodářských a sociálních dějin *Otrciví a velkostatek v Čechách* (1899) a *Dějinné předpoklady moderního imperialismu* (1909) a prosazovala se i v jeho dlouholeté recenzní činnosti. Goll dokonce uvažoval o tom, že by se Šusta mohl habilitovat pro obor hospodářských a sociálních dějin, neboť i další stati jeho žáka směřovaly tímto směrem: *Rožmberský urbář* (1906) a *Purkrabské úcty panství novohradského z let 1390-1391* (1909).

HSD vně Gollovy školy. Hospodářské a sociální dějiny v dané době nepřestovali jen žáci Gollovy školy, která, jak nutno zdůraznit, byla mnohem více orientována na dějiny politické. K. Jireček se jako přední znalec zabýval rolí Dub-

rovníku v balkánských dějinách. Významným katolickým historikem, jenž se zabýval agrárními a sociálními dějinami českého středověku, byl odborník na emfyteutické právo F. Vacek, který napsal *Sociální dějiny české doby starší* (1905). Velmi svérázným historikem starších českých HSD byl J. Peisker, jenž své nekonvenční teorie shrnul v knize *Kdo byli naši předkové a co jsme po nich zdědili* (1921), jež nenalezla v odborné veřejnosti kladný ohlas.

Sociologický přístup k dějinám. Česká profesionální historiografie tehdy neměla zvláštní pochopení pro sociologický přístup k dějinám, jenž byl reprezentován především T. G. Masarykem (1850-1937) a E. Chalupným. Jejich východiskem byla tzv. obráceně historická metoda, jež hledala analogii mezi komponentami uspořádání společnosti v přítomnosti na straně jedné a minulosti na straně druhé. To znamenalo, že současné uspořádání společnosti mělo inspirovat historiky při jejich studiu společnosti minulé tak, aby ji byli schopni popsat nejen v jednotlivostech, nýbrž i vysvětlit jakožto organický celek. Viz hlavně: T. G. Masaryk, *Otázka sociální. Základy marxismu filosofické a sociologické I-II* (1898, 7. vyd. 1948) a E. Chalupný, *Úkol českého národa* (1910), Týž, *Havlíček. Obraz psychologický a sociologický* (1908). Masaryk ve své Otázce sociální nekritizoval jen způsob, jak marxismus toto důležité téma moderních dějin uchoopil, ale i stále převažující induktivní pracovní metodu historika, který bez „obecného filozofického názoru“ pracuje se svými prameny metodou „tu něco“ o náboženství, státu, strategii atd., aniž by prý dospíval k celkovému obrazu společenského celku v jeho vývoji.

Přínos právníků-národohospodářů. Moderními českými HSD se zabývali i čeští právníci vzdělaní národohospodáři J. Kaizl, A. Bráf, J. Gruber a C. Horáček, jenž sepsal zřejmě první odborně založenou českou práci o počátcích českého dělnického hnutí (1896). Albín Bráf (1851-1912) byl zakladatelem vlastní české národohospodářské školy na právnícké fakultě rozdělené pražské univerzity. Jeho pojetí oboru obsahovalo celou řadu historických aspektů (viz též vliv K. Kniese a K. Mengera). Opíral se rovněž o starší či soudobou domácí statistickou tradici (E. A. Jonák, K. Kořistka, H. Rauchberg, F. Wieser aj.). Pro praktické rozvíjení studia mnohých témat z moderních HSD pak mají stále výchozí význam práce Bráfovy a Gruberovy, a to zejména pro svou schopnost podat metodicky ujasněný výklad vztahu mezi právní normou či hospodářskou směrnicí a konkrétním historickým vývojem.

K tomu viz: A. Bráf, *Studien über nordböhmisches Arbeiterverhältnisse* (1881), Týž, *Der landwirtschaftliche Hypothekarkredit in Österreich während der letzten fünfzig Jahre* (1899), Týž, *Život a dílo I-V*, 1922 ad., J. Gruber, *Agární zřízení. Právní a hmotné postavení selského lidu v českých zemích v minulosti a přítomnosti* (1914), Týž, *Obchodní a živnostenská komora v Pra-*

ze v prvním půlstoletí svého trvání 1850-1900 (1900), Týž, *Hospodářská organizace úvěru I-II* (1920).

Gruber byl rovněž r. 1896 zakladatelem a po 30 let hlavním redaktorem velmi dobře vedeného „Obzoru národohospodářského“, do něhož sám přispěl mnoha odbornými články. K tomuto renomovanému časopisu s mnoha historickými statěmi se později přidružily „Sborník věd právních a státních“ (1900) a „Agrární revue, resp. archiv“ (1914), jenž později začal vycházet pod známým titulem „Časopis pro dějiny venkova“ (ČDV od 1922 an.).

Možnosti a podněty po r. 1918. Vznik samostatného československého státu nepochybně rozšířil možnosti profesionálního uplatnění pro české historiky. Základní institucí pro rozvíjení české a německé profesionální historiografie ovšem zůstala pražská univerzita, jež byla od r. 1882 rozdělena na dvě národní univerzity, českou a německou. Po roce 1918 k ní přibyla česká univerzita v Brně a slovenská v Bratislavě. Institucionální vazba HSD na univerzity však nebyla zpočátku nikterak výrazná, i když na nich působila celá řada historiků, kteří se zabývali i tímto oborem. Roku 1922 se na Vysoké škole zemědělské a lesního inženýrství stal docentem dějin zemědělství Josef Kazimour (1881-1933) a teprve r. 1927 se pro obor hospodářských dějin habilitoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy Bedřich Mendl (1892-1940), jenž mimořádnou profesuru v tomto oboru získal r. 1934.

Mimouniverzitní instituce. Podněty ke zvýšenému zájmu o HSD dávaly po r. 1918 povětšinou mimouniverzitní instituce, nezřídka ovšem v úzké spolupráci s vysokoškolskými profesory a docenty. Roku 1919 vznikl státní *Zemědělský archiv*, jenž vedl A. L. Krejčík. Roku 1931 se potom ustavil z podnětu univerzitního profesora J. Šusty při Technickém muzeu v Praze *Archiv pro dějiny průmyslu a obchodu*, v němž hrál významnou roli právě již zmíněný B. Mendl spolu s J. Kleplem. Mendl byl rovněž spolu s M. Volfem čelnou osobností při formování *Historické komise* při *Sociálním ústavu ČSR*, jež vznikla r. 1932 a jejímž úkolem bylo shromažďovat prameny k dějinám sociálních hnutí, zejména dělnického, z let 1840-1900.

Daleko větší význam mělo vytvoření *Komise pro zemědělské dějiny* při Československé akademii zemědělské r. 1932. Jejím předsedou byl tehdy již čelný československý diplomat, univerzitní profesor Kamil Krofta, jenž organizační práci přenechával agrárnímu historikovi Václavu Černému (1894-1962). Černý byl rovněž iniciátorem toho, že v rámci této komise vznikla *subkomise pro dějiny cen a mezd*, jež byla napojena na stejnojmennou mezinárodní komisi se sídlem v Londýně. Její práce se však nedostala dále než za vytyčení cílů.

Prestížním časopisem oboru HSD byl v té době „Časopis pro dějiny venkova“, který redigoval nejprve J. Kazimour a potom V. Černý. Novým projevem

tehdejší doby byl vznik volného uskupení levicově orientovaných mladších historiků, jež se nazývalo *Historickou skupinou* (1937) a jemuž se podařilo vydat několik čísel časopisu „Dějiny a přítomnost“. Někteří z nich se pak po r. 1945 stali propagátory marxismu v historické vědě. Roku 1928 byla v Praze založena též *Společnost pro dějiny Židů* v ČSR, která vydávala v obou jazykových mutacích „Ročenku pro dějiny Židů v Československé republice / Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Tschechoslovakischen Republik“. Časopis, v němž lze nalézt řadu rozmanitých informací ke kulturním, hospodářským a sociálním dějinám Židů, řídil historik S. Steinherz, který byl na přelomu let 1922-1923 po svém zvolení rektorem německé univerzity v Praze z rasových důvodů nucen k rezignaci jak studenty, tak akademickým senátem.

Nové centrum německé historiografie v Čechách vzniklo při *Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen*, jež byla protějškem České akademie věd. V roce 1918 se při této společnosti ustavila velmi agilní historická komise, jež začala později zatlačovat do pozadí historickou práci v rámci spolku *Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen*. HSD však v rámci tohoto nového orgánu nehrály již tak důležitou roli jako dříve. Jak v českém, tak v německém prostředí se objevila celá řada prací, jež lze zařadit do okruhu HSD jako tradiční součást regionální vlastivědné práce, a to většinou v přímé vazbě na místní instituce.

Složitost vývoje oboru HSD v meziválečném období nespočívala jen v jeho rozhojnění, částečné profesionalizaci a specializaci, ale i v problémech generačních, neboť pro generaci mladých historiků z 30. let bylo jen ve výjimečných případech možné uplatnit se na čelných vědeckých pracovištích, jimiž byly univerzity. Z historiků, kteří se odborně zcela etablovali ještě před první světovou válkou, pak publikovali po r. 1918 v oboru HSD významnější práce především J. Pekař, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* (1923) a K. Krofta, *Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě* (1919, 2. vyd. 1949).

V celém meziválečném období se HSD rozvíjely nezřídka jako velmi podstatná součást vlastivědy či šířeji nebo úžeji chápané regionalistiky. Velmi často šlo přitom o historiky, kteří se mohli metodicky opírat o dokonalé univerzitní vzdělání. Pro moravský region byly v dané době profilující zejména práce F. Hrubého, L. Hosáka a J. Novotného, z menších regionů připomeňme alespoň záslužné práce J. Dobiáše a F. Macháčka. Vlastivědu pěstoval na profesionální úrovni především František Roubík (1890-1974), jenž napsal mj. celou řadu zasvěcených studií o dějinách Chodů, dějinách dopravy, dějinách absolutistické státní správy, revoluce 1848 a dějinách emancipace Židů.

Z jejich prací uveďme: F. Hrubý, *Moravské zemské desky z let 1348-1642* (1931), L. Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské I-IX* (1933-1938),

J. Novotný, *Moravský berní systém v století 17. a 18.* (1936), J. Dobiáš, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí I-V* (1927-1971), F. Macháček, *Plzeň a Plzeňsko v přítomnosti a minulosti* (1936), F. Roubík, *K vývoji poštovníctví v Čechách v 16. až 18. století* (1937) a Týž, *Silnice v Čechách a jejich vývoj* (1938), Týž, *Z dějin židů v Čechách v devatenáctém století* (1935).

Obor HSD rozvíjeli v meziválečném období rovněž národohospodářští odborníci, demografové a sociologové. Z nich byl nepochybně nejvýraznější osobností čelný národohospodář Karel Engliš (1880-1961) se svým dílem *Soustava národního hospodářství I-II* (1938). Na pomezí mezi národohospodářstvím, právní vědou, sociologií a historií se pohyboval záslužný *Slovník národohospodářský, sociální a politický, I-III* (1929-1933), hl. red. E. Chalupný.

Z dalších prací uvádíme alespoň: A. Pimper, *České obchodní banky za války a po válce* (1929), E. Reich, *Základy organizace zemědělství v Československé republice* (1934), V. Vilikovský, *Dějiny zemědělského průmyslu v Československu. Od nejstarších dob až do vypuknutí světové krize hospodářské* (1936), J. Voženílek, *Pozemková reforma v Československu* (1924), K. Galla, *Sány. Příspěvek k sociologii družstevnictví v československé vsi* (1937), A. Boháč, *Hospodářské a sociální poměry obyvatelstva republiky československé ve světle sčítání lidu* (1923), J. Pohl-Doberský, *Vylidňování venkova v Čechách v období 1850-1930* (1932).

Rozhodující role dějin zemědělství při rozvíjení oboru HSD v meziválečném období byla naprosto zřejmá. Nermalou úlohu při tom hrála finanční podpora vlivné agrární strany. Výzkumu dějin v dané oblasti se též věnovala celá řada předních historiků. Důraz byl přitom kladen na ty procesy, které nějakým způsobem souvisely se sociální a politickou emancipací selské vrstvy venkovského obyvatelstva, někdy byl výzkum zacílen i poněkud hlouběji do minulosti. Jeho úspěšné provádění navíc předpokládalo spojení historického vzdělání s osobní zkušeností z života na venkově. Mezi předními odborníky v této oblasti musíme jmenovat především J. Kazimoura, *K dějinám dělení velkostatků v 18. století* (1921), Týž, *Státní péče o lesy v Čechách 1754-1852 I. Do válek napoleonských* (1933) a V. Černého, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v 15. až 19. století* (1930). Mezi mladší historiky z tohoto okruhu patřili především F. Lom a F. Kutnar, o kterých ještě bude řeč.

Vyjma takto koncipovaného výzkumu se rozvíjel i starší zájem o dějiny cukrovárnictví, lesnictví a případně i dalších národohospodářských odvětví, který pěstovali většinou příslušní techničtí či podnikatelští odborníci. Vedle toho byl zájem profesionálních historiků o průmyslovou industrializaci teprve ve svých počátcích a z šířeji koncipovaných prací se mohl představit především

knihou K. Hocha, *Čechy na prahu moderního hospodářství* (1936), studií J. Klepla o Průmyslové jednotě v Praze před r. 1848 a jeho shrnující skicou *Počátky továrního průmyslu lnářského v českých zemích* (1941).

Bedřich Mendl (1892-1940) byl nepochybně nejvýraznější osobností, jež u nás v meziválečném období rozvíjela HSD. Mendl vyšel z tradičního zájmu domácí české a německé historiografie o dějiny středověkých měst. Dokázal však tomuto zájmu vtisknout nejen svoji osobnost, ale i nové metodologické impulsy, jež toto téma činily předmětem sociálních dějin, které se tak vymezovaly oproti právním dějinám. Uměl přitom přesvědčivě vysvětlit souvislost mezi sociální skladbou a hospodářskými i národnostními poměry pražských měst a angažovaností jejich obyvatel v husitské revoluci. Mendl byl velmi sečtělým historikem, čerpal metodologické podněty nejen z německé historiografie, ale i z historiografie francouzské (viz též předchůdci a první generace školy Annales) a někdy i anglosaské. Mezi jeho hlavní knižní díla patří: *Hospodářský vývoj Evropy* (1931, 2., vyd. 1948) a posmrtně vydaný soubor *Vývoj řemesel a obchodu v Městech pražských* (1947). Dále viz *Sociální krize a zápasy ve městech 14. věku* (1926) a *Knihy počtů města Brna z let 1343-1365* (1935).

Jan Slavík (1885-1978) si v metodologické oblasti v dané době počínal daleko agresivněji než B. Mendl. Slavík vystupoval jako ostrý kritik převážně individualistického pojetí dějin Gollovy školy. Obor HSD se snažil především pod vlivem Maxe Webera metodologicky obohatit o problematiku moderních sociálních hnutí a sociálních revolucí. Z tohoto důvodu se též aktivně vyrovnával s marxismem; v Evropě byl zřejmě jedním z prvních historicky vzdělaných sovětologů. Jeho pokus o moderní koncepci dějin vzniku české národní společnosti spadá až do poválečného období: *Básnická perioda českého dějepiscectví* (1932), *Lenin* (1934), *Vznik českého národa I-II* (1946-1948).

Pěstování HSD v rámci německé historiografie v českých zemích, která se od konce 20. let 20. století začala sama považovat za sudetoněmeckou, získávalo celou řadu specifických črt, které pramenily většinou z vnějších okolností. Nejpodstatnějšími z nich byl vznik a zánik samostatného Československa a nastolení nacistického režimu v sousedním Německu. V tomto kontextu byla pěstována i historiografie HSD, regionální dějiny a vlastivěda, jež kladly stále rostoucí důraz na hledání spojitostí mezi národní identitou a historickým výzkumem.

Část sudetoněmeckých historiků přivedla takto chápanou historickou práci do většího či menšího kontaktu s nacistickou ideologií, jak o tom svědčí dobová reprezentativní publikace *Das Sudetendeutschtum. Sein Wesen und Werden im Wandel der Jahrhunderte*, ed. G. Pirchan, W. Weizsäcker, H. Zatschek (1937, 2. vyd. 1939) nebo nově vzniklý časopis „Zeitschrift für sudetendeutsche

Geschichte“ (1937 an.), jenž uveřejňoval řadu statí k hospodářským, sociálním a kulturním dějinám.

Celá řada německých historiků v českých zemích přitom ovšem publikovala v oboru HSD práce, které svůj význam neztratily dodnes, a to např. o dějinách lnářství (A. Kunze), středověkých právních dějinách (W. Weizsäcker), dějinách feudálního velkostatku (W. Straka a F. Kloss), soukenictví (W. Havelka), zahraničního obchodu s peřím (J. Blau), o Valdštejnově hospodaření na Frýdlandsku (A. Ernstberger) aj.

Rámeček své doby pak překračují především práce věnované etymologii místních názvů v kontextu dějin osídlení a studie, jejichž základem je srovnávací výzkum nacionalismu v jeho sociálních a psychologických komponentách. Oba tyto směry, které mají zjevnou souvislost s HSD, se formovaly v sudetoněmecké historiografii v meziválečném období. Jejich metodologická podnětnost je přitom více než zřejmá, jak ukazují práce: E. Schwarz, *Zur Namensforschung und Siedlungsgeschichte in den Sudetenländern* (1927), Týž, *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle* (1931, 2. vyd. 1961), E. Lemberg, *Wege und Wandlungen des Nationalbewußtseins* (1934), Týž, *Nationalismus I-II* (1964).

Vývoj oboru HSD po druhé světové válce u nás probíhal stejně jako v celé historiografii v novém společenském kontextu. Jeho hlavní charakteristiky byly dány odsunem značné části sudetských Němců, uchopením moci ve státě komunistickou stranou r. 1948, snahou humanizovat socialismus s tragickým koncem v srpnu 1968 a navazující normalizací, obnovením demokratického politického systému v Československu listopadovou revolucí r. 1989, rozpadem tohoto státu na konci r. 1992 a následným vznikem samostatné České republiky. V historiografii přitom hrála nemalou úlohu otázka kontinuity a diskontinuity jejího vnitřního vývoje a v této souvislosti i otázka generační.

Přes značné vnější zásahy do vnitřního vývoje historiografie po r. 1948, jež měly nežádka podobu přímého pronásledování některých nepohodlných historiků starší generace, ovlivňovala v poválečných desetiletích vývoj oboru HSD v českých zemích skupina historiků, kteří se odborně prosadili již ve 30. letech. Čelnou osobností mezi nimi byl Pekařův žák František Kutnar (1903-1983), který měl značný cit pro duchovní komponenty moderních sociálních dějin a metodologicky i prakticky rozvíjel strukturální koncept dějin zemědělství v novější době. Prvky marxistické metodologie se do oboru HSD snažili vnést ještě před r. 1948 členové někdejší Historické skupiny V. Husa a O. Říha. Nově založený „Sborník pro hospodářské a sociální dějiny“ (1946-1947) měl však jen krátké trvání.

Z hlavních prací těchto historiků uveďme: F. Kutnar, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu* (1948), Týž, *Malé dějiny brambor* (1963), F. Lom,

Organizace zemědělského podniku před rokem 1848 (1948), F. Roubík, *Z českých hospodářských dějin. Přehled vývoje českého průmyslu, měny a dopravy* (1948), J. Kořán, *Staré české železářství* (1946), Týž, *Přehledné dějiny československého hornictví I* (1955), O. Pacht, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století* (1957), M. Volf, *Sociální a politické dějiny československé v hlavních obrysech* (1948), V. Husa, *Epochy českých dějin* (1946, 2. vyd. 1949), O. Říha, *Hospodářský a sociálně-politický vývoj Československa 1790-1945* (1946, 2. vyd. 1949). Z časového hlediska lze k těmto pracem přiřadit dílo předního českého odborníka v toponomastice A. Profouše *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I-IV* (1947-1957, pátý díl této řady pak vydali J. Svoboda a V. Šmilauer r. 1960) i řadu publikací J. Nožičky, viz např.: Týž, *Hospodářský a měnový vývoj našich zemí* (1946) aj.

Marxistickou metodologii při studiu dějin uplatňovala po r. 1948 především mladší generace historiků, která byla vesměs ve svých životních perspektivách zpočátku citelně omezena uzavřením vysokých škol v někdejších protektorátu Čechy a Morava. Čelnou osobností, a to i s ohledem na HSD, se stal nepochybně František Graus (1921-1989) svými knihami: *Chudina městská v době předhusitské* (1949), kde ještě do jisté míry navazoval na B. Mendla, zejména pak svým dílem *Dějiny venkovského lidu v době předhusitské I-II* (1953, 1957) a svými studii o krizi feudalismu. Graus sám však od takového pojetí dějin začal již v 60. letech ustupovat. Definitivně se mu vzdalil po r. 1969, kdy emigroval nejprve do západního Německa a později do Švýcarska, kde se stal uznávanou autoritou v oboru středověkých dějin. Odstup od dobových politických a ideologických tlaků si zase snažil udržet přední znalec HSD 15.-17. století Josef Janáček (1925-1994).

Dnes je ovšem zatím velmi těžké postihnout, do jaké míry Grausův osobní vývoj předznamenával vývoj alespoň části historiografie v Československu, a to zejména po r. 1968, kdy značná část zralých historiků musela nuceně opustit svou odbornou práci. V těchto souvislostech nelze přehlédnout skutečnost, že po r. 1945 marxismus v různé míře a s různou intenzitou ovlivnil tematicky - a do jisté míry i metodologicky - též historiografii HSD na Západě. Přitom nešlo z pochopitelných důvodů ani o vliv převažující, ani o vliv jednosměrný.

Počátečním znakem marxistického přístupu k HSD u nás byl především ekonomismus a orientace na bipolární modely společnosti. Ekonomismus předpokládal, že všechny historické události lze nejlépe vysvětlit z krizí a revolucí v tzv. společenské základně, která určuje dění v tzv. společenské nadstavbě. Bipolární společenský model pak vycházel z teze, že dynamiku společenského dění určuje boj dvou antagonistických tříd, v níž stranil tříd potlačené.

Historici HSD, kteří poctivě a systematicky pracovali s historickými prameny však časem pochopili, že svůj výzkum nemohou konceptuálně opírat o tato schémata, a proto si nezřídka hledali další cesty pro jiný rozvoj oboru. Pokud se dostali do intenzivnějšího kontaktu se západní historiografií, pak se jim zpravidla dařilo do jisté míry pěstovat takový výzkum určitých oblastí, témat a problémů HSD, u něhož byla určitá naděje, že nalezne širší ohlas nejen na domácí odborné půdě, ale i v zahraničí. Tímto přístupem se mj. vyznačovaly práce Otto Urbana (1938-1996), který se stal uznávaným historikem modernizující se české společnosti. Přitom však nešlo jen o odborné schopnosti historiků. Mnohem závažnějším limitujícím faktorem v tomto jejich úsilí byly neustálé ideologické zásahy do historické vědy a v jistých vlnách se měnící struktura odborných a vědeckých pracovišť. V této souvislosti nelze pominout ani retardující funkci autocenzury, jež měla na historiografii záluždnější vliv než cenzura přímá.

Výběr z produkce HSD po r. 1948. Pokud si chceme učinit alespoň hrubou a nezbytně též torzovitou představu o tom, co práce v HSD u nás po r. 1948 přinesla, soustředíme se alespoň na ty publikace, které lze považovat pro určité úseky výzkumu za symptomatické nejen proto, že odrážely dobu svého vzniku a schopnosti autora, resp. autorů či jejich generací, ale snažily se též přinést ucelenější pohled na určité období, oblast či výsek HSD. Přitom není třeba zvláště zdůrazňovat, že náš pokus o výběr jednotlivých publikací je tím obtížnější, čím více se jejich výklad blíží k současnosti. Zde se navíc setkáváme se skutečností, že mezi jejich autory nacházíme vedle historiků velmi početnou skupinu ekonomů, statistiků, příp. i sociologů, právníků a demografů. Uvedený výběr titulů se rovněž nesnaží, aby jako celek vypovídal o nějaké koncepci, metodologické nebo generační blízkosti autorů či jejich skupin, spokojuje se s tím, že podává jen hrubý nárys tematické orientace v jednotlivých časových úsecích bádání českých autorů HSD po r. 1948.

Z úseku starších dějin (cca do r. 1526) uvedme alespoň práce: Z. Fiala, *Přemyslovské Čechy* (1965), Týž, *Předhusitské Čechy 1310-1419* (1968), J. Janáček, *Přehled řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu* (1963), Týž, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století* (1961), J. Kejř, *Právní život v husitské Kutné Hoře* (1958), J. Marek, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století* (1965), J. Mezník, *Praha před husitskou revolucí* (1990), R. Nový, *Anfänge des böhmischen Staates* (1968), Týž, *Přemyslovský stát v 11. a 12. století* (1972), J. Petráň a kol., *Dějiny hmotné kultury I an.* (1985 an.), Z. Smetánka a kol., *Hledání zmizelého věku: Sondy do středověkých Čech* (1987), J. Žemlička, *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století* (1986).

Z úseku novějších dějin (cca do r. 1780) je možno uvést: P. Bělina, *Česká města v 18. století a osvicenské reformy* (1985), J. Janáček, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526-1547 I/1* (2. vyd. 1971), Týž, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze* (1955), E. Janoušek, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském* (1967), A. Klíma, *Manufakturní období v Čechách* (1955), F. Mainuš, *Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v 17. a 18. století* (1959), Týž, *Vlnářství a bavlnářství na Moravě a ve Slezsku v 18. století* (1960), F. Matějek, *Feudální velkostatek na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska* (1959), A. Míka, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století* (1960), O. Mrázek, *Vývoj průmyslu v českých zemích a na Slovensku od manufaktury do r. 1918* (1964), J. Pánek, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577* (1982), J. Petráň, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války* (1964), Týž, *Nevolnické povstání 1775* (1972), J. Svoboda, *Proti-feudální a sociální hnutí v Čechách na konci doby temna, 1750-1774* (1967), J. Válka, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě* (1962), Týž, *Česká společnost v 15.-18. století* (1972), M. Volf, *Vlastenecko-hospodářská společnost 1767-1872* (1956).

Otázka výběru jednotlivých publikací. Čtenář si jistě dobře povšiml, že pro výběr jednotlivých publikací, jenž se omezil jen na knižní tituly, byl zvolen co nejjednodušší abecední princip, který je snad pro tento pokus dostačující potud, aby poskytl studentovi či jinému zájemci jisté výchozí menu. Zcela úmyslně přitom zůstaly stranou pasáže o HSD v syntetizujících publikacích, zejména pak ve významných přehledech československých dějin. Je tomu tak proto, že neexistuje dostatek kvalitních podkladových studií, které by takovému hodnocení dodaly jistou objektivitu. Nicméně je třeba připomenout alespoň ty syntézy československých dějin, ve kterých hrály HSD v letech cca 1948-1990 významnou roli, aniž bychom si dělali nárok na úplnost či reprezentativnost tohoto výběru. V tomto smyslu pak šlo např. o: *Přehled československých dějin sv. I (do r. 1848); sv. II/1 (1848-1900), sv. II/2 (1900-1918), sv. III (1918-1945)*, jenž vycházel v letech 1958-1960 a byl též znám pod názvem Maketa. Dále uvedme pouze: V. Husa, *Dějiny Československa* (1. vyd. 1961 a mnohá další vyd.) a *Přehled dějin Československa sv. I/1 (do r. 1526), sv. I/2 (1526-1848)*, který byl vydáván v letech 1980-1982 a zůstal nedokončen.

Vážným nedostatkem našeho výběru je ovšem skutečnost, že za sebou abecedně řadí autory různých badatelských generací a různých metodologických přístupů. Takový soubor pak vypovídá jen kuse o tematickém zaměření HSD v českých zemích na úseku starších a novějších dějin. V této souvislosti si lze položit otázku, zda jeho zaměření na téma feudální společnosti, feudálního velkostatku, poddaného lidu a jeho revolt, hospodářské, sociální a právní funkce

středověkého a novověkého města, vzniku manufaktur a počátků průmyslové výroby alespoň zhruba odráží skutečný stav věci. Přitom nelze vyloučit, že některá důležitá díla tu byla prostě neúmyslně opomenuta a navíc se vůbec nedostalo na publikace, které se HSD věnovaly jen dílčím způsobem či v kontextu výkladu politických nebo kulturních dějin.

Z úseku moderních dějin (po r. 1780) dále uvedme:

a) období 1780-1918: K. Bednář, *Rozmístění průmyslu v českých zemích na počátku 20. století* (1970), R. Franěk, *Rolnická otázka* (1973), P. Horská-Vrbová, *Český průmysl a tzv. druhá průmyslová revoluce* (1965), Táž, *Kapitalistická industrializace a středoevropská společnost* (1970), J. Hons, *Dějiny dopravy na území ČSSR* (1975), M. Hroch, *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů* (1986), Týž, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei der kleinen Völkern Europas* (1968), L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích do roku 1880* (1965), J. Kořalka, *Tschechen im Habsburgerreich und in Europa 1815-1914* (1991), V. Křepeláková, *Struktura a postavení dělnické třídy v Čechách 1906-1914* (1974), K. Novotný, M. Myška, *První kroky k vítězství. Čtení o počátcích našeho dělnického hnutí* (1966), J. Macháčová, J. Matějček, *Nástin vývoje textilní výroby v českých zemích v období 1781-1848 I-II* (1991), J. Matějček, *Formování sociální skupiny horníků v českých zemích 1800-1914* (1990), J. Měchýř, *Počátky dělnického hnutí na hornickém severu* (1967), J. Mrkos, *Hospodářská dynamika země Moravskoslezské v zrcadle jejího populačního vývoje a fluktuace obyvatelstva let 1790-1930* (1948), M. Myška, *Vznik a počátky Vítkovických železáren 1828-1880* (1960), C. Nečas, *Na prahu české kapitálové expanze* (1987), *Geneze průmyslových oblastí - vznik a počátky vývoje ostravské průmyslové oblasti I-II* (1967), J. Purš, *Průmyslová revoluce v českých zemích* (1960), Týž, *Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce* (1973), Z. Šolle, *Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině 19. století* (1960), Týž, *Socialistické dělnické hnutí a česká otázka v letech 1848-1918* (1969), J. Šouša, *K vývoji českého zemědělství na rozhraní 19. a 20. století*, AUC 1983, resp. 1986, O. Urban, *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století* (1978).

b) období 1918-1948: M. Bauer, *Dlouhodobý vývoj čsl. zemědělství v letech 1918-1966* (1970), Z. Deyl, *Sociální vývoj Československa 1918-1938* (1985), J. Faltus, *Povojnová hospodářská krize v Československu* (1966), O. Franěk, *Dějiny koncernu Brněnské zbrojovky* (1969), A. Chyba, *Hospodářský vývoj a postavení pracujících v buržoazní ČSR* (1973), V. Jíša, V. Vaněk, *Škodovy závody 1918-1938* (1962), K. Kaplan, *Nekrvavá revoluce* (1993), V. Král, *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938-1945 I-III*

(1957-1965), V. Lacina, *Formování československé ekonomiky 1918-1923* (1990), Týž, *Velká hospodářská krize v Československu 1929-1934* (1984), B. Lehár, *Dějiny Baťova koncernu /1894-1945/* (1960), V. Lhota, *Znárodnění v Československu 1945-1948* (1987), J. Matějček, J. Měchýř, *Černé miliardy* (1987), C. Nečas, *Andr oda taboris. Věžňové protektorátních cikánských táborů 1941-1943* (1987), R. Olšovský, *Světový obchod a Československo 1918-1938* (1961), Týž a kol., *Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918-1945* (1963), M. Otáhal, *Zápas o pozemkovou reformu* (1963), J. Pátek, *České zemědělství v období imperialismu* (1975), I. Plecháček, *K dějinám spořitelnictví v Československu* (1983), V. Průcha, *Sociální struktura československé společnosti v předmnichovské republice* (1970), Týž a kol., *Nástin hospodářských dějin v období kapitalismu a socialismu* (1982), *Průmyslové oblasti Slovenska za kapitalismu 1780-1945* (1983), M. Romportlová, *ČSR a Maďarsko 1918-1938. Bezprostřední vývojová báze a průběh obchodně politických vztahů* (1986), Z. Sládek, *Hospodářské vztahy ČSR a SSSR 1918-1938* (1971), M. Ubiria, V. Kadlec, J. Matas, *Peněžní a úvěrová soustava ČSR za kapitalismu* (1958), V. Veber, *Postavení dělnické třídy v českých zemích 1924-1929* (1965).

c) období 1948-1989 resp. 1990: V. Bouše a kol., *Ekonomická analýza rozvoje národního hospodářství ČSSR v období 1966-1975* (1977), Týž, *Dlouhodobé časové řady. ČSSR 1945-1980* (1981), I. Doskočil, *Československé zemědělství 1945-1975* (1976), V. Houška a kol., *Vývoj zemědělství a výživy v Československu* (1971), F. Charvát, J. Linhart, J. Večerník, *Sociální třídní struktura Československa. Vývoj, data, srovnání* (1978), Z. Jirásek, E. Malá (ed.), *Vývoj průmyslových oblastí Československa v období budování socialismu* (1986), K. Kaplan, *Příspěvky k vývoji československého hospodářství v letech 1949-1955* (1969), Týž, *Znárodnění a socialismus* (1968), J. Kazimour a kol., *Technický a ekonomický rozvoj ČSSR* (1975), P. Machonin, *Československá společnost* (1969), V. Průcha, *30 let socialistické ekonomiky Československa* (1978), K. Rozsypal, *Československé národní hospodářství po 2. světové válce* (1974), *Statistický přehled ČSR v letech 1945-1960* (1960), J. Suchánek, *Právní regulace združstevňování československého zemědělství* (1977), Z. Tlustý a kol., *Analýza rozvoje čsl. národního hospodářství v letech 1960-1978* (1980), *Vývoj společnosti ČSSR. Podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů 1980* (1985).

Tento výčet není možno uzavřít, aniž bychom neuvedli, že bez výchozího přispění nejen českých, ale i slovenských historiků HSD by nebylo možno koncipovat tak náročné dílo, jakým byl ve své době *Atlas československých dějin*, hl. vědecký redaktor J. Purš (1965), který vyvolal i jistou mezinárodní pozornost.

Výzkum moderních HSD českých zemí, resp. Československa po r. 1780 je nepochybně ještě méně přehlednou oblastí, než je tomu u časových úseků starších a novějších dějin. Z tohoto důvodu byl rozdělen do tří hlavních vývojových etap. Diskuse by se ostatně mohla vést i o vhodnosti jednotlivých mezníků v časové řadě historických událostí do r. 1526 a v letech 1526-1780, 1780-1918, 1918-1948, 1948-1990. Celkově se zdá, že výzkum HSD v moderní době (1780-1990) se u nás soustředil po r. 1948 zejména na různé otázky vývoje kapitalismu se zvláštním zřetelem na kapitalistickou industrializaci a její sociální důsledky. Otevřenou otázkou pak je, kde a kdy začal tento výzkum překonávat výchozí ekonomismus a bipolární model společnosti, o kterých již byla řeč. Přitom je třeba též objasnit, do jaké míry a v které době historici těmto explikačním modelům zvláště podléhali. Dále je patrné, že relativně samostatným polem bádání v moderních HSD byl demografický výzkum a výzkum nacionalismu. Nejproblematictější je pak hodnocení výzkumu moderních HSD, zaměřeného na léta 1945/1948-1990, neboť zde se nejcitelněji projevovaly ideologické tlaky, cenzura a autocenzura.

Hledání hodnotících kritérií. Hodnotit úroveň jednotlivých historiografických výkonů na poli HSD v letech cca 1948-1990 není možné bez řešení otázky kritérií přístupu k tomuto otevřenému problému. Tato otázka ovšem není aktuální jen v souvislosti HSD, nýbrž v širším kontextu celé české, resp. československé, historiografie této doby. Spokojit se přitom nelze ani s tezí, že historiografie časově odlehlejších dob byla objektivnější než historiografie blízkící se současnosti, která sloužila jen vládnoucí ideologii. Samotná kritéria takového hodnocení mohou být předmětem vzrušené diskuse. Nezbytný je pak jistý časový odstup i jistá procesualnost takového konání, neboť by mělo jít v první řadě o věc samu, již nelze vyřešit takřikajíc jedním rázem jednou provždy.

Taková diskuse zřejmě nebude moci obejít výchozí vztah mezi historickým dílem a jeho dobovým kontextem. V této souvislosti se nevyhne ani otázce, zda je toto dílo jen výrazem své doby a pokud ano, tak proč? Pokud ji přesahuje, tak čím? Dále zřejmě narazí i na otázku komparace historického díla s jeho předchůdci, současníky a následovníky, resp. „potomníky“. Historické dílo je ovšem třeba srovnávat i s obecnou úrovní historické práce v době jeho vzniku, ať již u nás nebo v zahraničí. Taková komparace si ovšem vyžaduje skutečně vysoké kvalifikační nároky, jež budou co možná nejvíce oproštěny od osobních sympatií a antipatií. Konečně je tu otázka nejobtíznější a lidsky nejcitlivější, a to po vztahu historického díla a jeho tvůrce, resp. jeho osobnosti a vědecké kvalifikace. Tato otázka se pak zvláště komplikuje u děl kolektivní povahy. Přitom nemůžeme zapomenout na skutečnost, že o kvalitě historického díla často nerozhoduje spolehlivě ani tak vyřčené hodnocení, jako neoficiální veřejné mínění

historické obce, které je ovšem proměnlivé, a zejména pak jeho „osud“ v dalším historiografickém provozu, který snad není ani tak měřítkem jeho kvality, jako jeho užitečnosti.

Na závěr nezapomeňme, že několik důležitých příspěvků k českým HSD pochází rovněž od historiků a případně i ekonomů, kteří po r. 1968 emigrovali z Československa: F. Graus, *Die Problematik der deutschen Ostsiedlung aus tschechischer Sicht*. In: *Die deutsche Ostsiedlung als Problem der europäischen Geschichte*, Reichenau-Vorträge 1970-1972, K. Kaplan ad., *Die Parlamentswahlen in der Tschechoslowakei 1935-1946-1948. Eine statistische Analyse* (1986), J. Kosta, *Abriss der sozialökonomischen Entwicklung der Tschechoslowakei 1945-1977* (1978), Týž, *Wirtschaftssysteme des realen Sozialismus. Probleme und Alternativen* (1984), B. Loewenstein, *Der Entwurf der Moderne* (1987), Týž, *Problemfelder der Moderne* (1990), A. Teichová, *An Economic Background to Munich. International Business and Czechoslovakia 1918-1938* (1974), Táž, *Kleinstaat im Spannungsfeld der Großmächte* (1988), Táž, *Wirtschaftsgeschichte der Tschechoslowakei 1918-1980* (1988) aj.

Na zatím poslední reprezentativní syntéze evropských HSD (viz *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte: Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte*) se z českých historiků podíleli: na sv. III. (1986) M. Hroch a J. Petráň; na sv. IV. (1993) A. Klíma a na sv. VI. (1987) A. Teichová.

4.7 VÝBĚR DOPORUČENÉ LITERATURY

Výběr přináší sekundární literaturu, jež je v předchozí textové části citována jen zkráceně a navíc obsahuje doplňkovou literaturu k tématice. V žádném případě si nečiní nárok na úplnost. Zájemce si jej může doplnit např. podle K. Půlpána, *Nástin českých a čsl. hospodářských dějin do roku 1990 II*, UK Praha 1993, s. 527-539.

Bachmann, A.: Die neuere deutsche Geschichtsschreibung in Böhmen, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 4, 1890, s. 128-144.

Bachmann, H.: Die sudetendeutsche Geschichtsschreibung von Höfler bis Wostry, Jahresbericht Gymnasium Aschaffenburg 1963/4, s. 1-11.

Bartošová, M.: Demografický výzkum v Československu 1956-1975, Demografie 18, 1976, s. 201-214.

Bělina, P.: K počátkům statistiky v českých zemích. K působení J. A. Rieggera v Čechách, ČSČH 25, 1977, s. 63-86.

Beneš, Z.: Pojmy jako předmět historického studia, ČČH 93, 1995, s. 359-897.

Bráf, A.: Politické vědy v Čechách na sklonku věku 18. a v první polovině 19. in: Život a dílo II., Praha 1925, s. 5-26.

Bystrický, V.: Z nových prací o cenách a mzdách na Moravě v 16. a 17. století. Materiály skupiny pro dějiny cen a mezd 9, Praha 1964, s. 1-6.

Cambel, S., Kratochvílová Ž.: Predbežné výsledky výskumu dejin kolektivizácie československého poľnohospodárstva, ČSČH 34, 1986, s. 171-190.

Čada, F.: Historie právní a hospodářská, in: Sborník Karla Engliše, Brno 1930, s. 363-368.

Černý, V.: Badania w zakresie dziejów gospodarczych a szczególnie rolniczych w Czechosłowacji od r. 1918. Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych 2, 1932/3, s. 163-233.

Černý, V.: Bádání o dějinách hospodářských v Československu od r. 1932, Tamtéž, 7, 1938, s. 141-200.

Černý, V.: Mezinárodní organizace studia dějin cen, Věstník Čsl. akademie zemědělské 8, 1932, s. 290-294.

Černý, V., Krofta, K.: Program komise pro zemědělské dějiny, tamtéž, s. 288-290.

Dřímál, J.: Historické bádání na filozofické fakultě brněnské univerzity v letech 1920-1945. Brno v minulosti a dnes 9, 1970, s. 9-34.

Gruber, J.: První čeští univerzitní učitelé národního hospodářství, in: Památník spolku českých právníků Všehrd, Praha 1918, s. 146-185.

Gruber, J.: Úkoly národohospodářského ústavu při České akademii císaře Františka Josefa, Praha 1918.

Hadler, F.: Die mährische Geschichtsschreibung in der zweiten Hälfte des 19. Jh.. Jahrbuch für Geschichte der sozialistischen Länder Europas 31, 1988, s. 265-280.

Hadler, F.: Počátky moravské historiografie, ČMM 106, 1987, s. 228-258.

Hanzal, J.: Čeští historici před únorem 1948, ČČH 91, 1993, s. 268-285.

Hanzal, J.: Jan Slavík, historik a myslitel, ČČH 93, 1995, s. 665-685.

Havránek, J., Petráň, J.: Základy statistické metody pro historiky, Praha 1963, UT.

Heilig, B.: Ziele und Wege einer Wirtschaftsgeschichte in der Tschechoslovakischen Republik, zvl. otisk, Praha 1932.

Heumos, P.: Geschichtswissenschaft und Politik in der Tschechoslowakei. Entwicklungstrends der zeitgeschichtlichen Forschung nach 1945, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 26, 1978, s. 541-576.

Honc, J.: Přehled literatury k dějinám cen a mezd v Československu za leta 1788-1962, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 6, 1962, s. 27-44.

Horská, P.: Česká historická demografie, ČČH 89, 1991, s. 519-532.

Horská, P.: Hospodářské a sociální dějiny 1848-1918 v české historiografii uplynulých dvaceti let, Sborník historický 14, 1966, s. 75-94.

Horský, J., Maur, E.: Die Familie, Familienstrukturen und Typologie der Familien in der böhmischen Historiografie. Historická demografie 17, 1993, s. 7-35.

Husa, V.: Třídní boje - tabu československého dějepisectví, Dějiny a přítomnost 1, 1937, s. 39-47.

Husa, V., Petráň, J.: Mezinárodní studium dějin cen a mezd 16.-17. století, Zápisky katedry čsl. dějin a archivního studia 6, 1962, s. 7-26.

Chytil, V.: Povaha hospodářské historie. Sborník k počtě 60. narozenin Františka Weynara, Praha 1939, s. 93-101.

Jeleček, L.: Vývoj čsl. zemědělství v letech 1945-1975 a literatura k jeho historiografickému zpracování, Historická geografie 13, 1975, s. 71-103.

Jílek, F.: Vývoj studia techniky a práce NTM v letech 1908-1951. Sborník k 20. výročí postátnění II. Studijní činnost, Praha 1973, s. 5-116.

Kalista, Z.: Josef Pekař, Praha 1994.

Kapras, J.: Literatura právních dějin českých, in: Památník spolku českých právníků Všehrd, Praha 1918, s. 13-46.

Kejř, J.: Možnosti a meze právněhistorického bádání o počátcích měst, PHS 20, 1977, s. 177-203.

Klabouch, J.: Pozitivismus v české právní vědě, in: Ke kritice pozitivizmu v české vědě, Praha 1979, s. 38-72.

Klepl, J.: Péče o soukromé archivy k novějším hospodářským dějinám, Časopis archivní školy 15-16, 1937/8, s. 132-190.

Kopičková, B.: Ženská otázka v českém středověku, Současný stav bádání a možné směry dalšího vývoje, ČSČH 37, 1989, s. 561-574.

Kostlán, A.: K vývoji českého dějepisectví v letech 1945-1948, ČČH 92, 1994, s. 94-103.

Kořalka, J.: Die Tschechische Bürgertumsforschung, zvl. otisk, Bielefeld 1989.

Krejčík, L. A.: Československý státní archiv zemědělský, Brázda 2, 1921, s. 320-331.

Křen, J.: Czech Historiography at Turning-Point, East European Politics and Societies, Vol. 6, 1992, s. 152-169.

Kučera, M.: Pekař proti Masarykovi, Praha 1994.

Kudělka, M., Šimeček, Z., Večerka, R.: Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století, Praha, Historický ústav 1995.

Kudrna, J.: K charakteristice moravské historiografie v letech 1800-1918, in: XVIII. mikulovské sympozium, Brno 1989, s. 175-182.

Kutnar, F.: Místo Pekařovy Knihy o Kosti v českém dějepisectví, in: J. Pekař, Kniha o Kosti, 4. vyd. Praha 1970, s. 337-341.

Lacina, V.: Historiografie hospodářských dějin Československa v letech 1918-1945, Sborník k dějinám 19. a 20. století č. 9, 1984, s. 83-104.

Macúrek, J.: Sociétés historiques de Tchecoslovaquie - leur histoire, organisation et activité, zvl. otisk, Warszawa 1933.

Machačová, J.: Stav výzkumu a literatury k postavení dělnictva v průmyslových oblastech českých zemí 1848-1914, Slezský sborník 85, 1987, s. 39-57.

Machačová, J., Matějček J.: Stav výzkumu sociálního vývoje českých zemí v období 1781-1914, in: Studie k sociálním dějinám 19. století. Práce Slezského ústavu ČSAV v Opavě. Řada B: Hospodářské a sociální dějiny, 1992, s. 9-166.

Mandlerová, J.: Reprezentanti německé vědy, kultury a politiky v Čechách k otázce řešení národnostního konfliktu v českých zemích v druhé polovině 19. a na počátku 20. století, Sborník k dějinám 19. a 20. století č. 10, 1986, s. 107-169.

Mandlerová, J.: Tematická orientace německé historiografie v Čechách ve 2. polovině 19. století, Sborník historický 36, 1989, s. 99-132.

Mandlerová, J.: Ke vzniku a činnosti Národohospodářského ústavu při České akademii věd císaře Františka Josefa v letech 1907-1914, Sborník historický 20, 1973, s. 107-142.

Mandlerová, J.: Vývoj Národohospodářského ústavu při České akademii v letech 1914-1918, Sborník historický 21, 1974, s. 119-158.

Maur, E.: Manufakturní období kapitalismu v českých zemích. Výběrová bibliografie literatury z let 1970-1979, Hospodářské dějiny 11, 1983, s. 251-309.

Maur, E.: Základy historické demografie, Praha 1978, UT.

Mendl, B.: Československý dějepis 1918-1928, Česká revue 20, 1929/1930, s. 29-30.

Mikulec, J.: Dějiny venkovského poddaného lidu v 17. a 18. století a česká historiografie posledních dvaceti let, ČČH 88, 1990, s. 119-130.

Neumüller, M.: Zur deutschliberalen Geschichtsschreibung des 19. Jh. in Böhmen, Zeitschrift für Ostforschung 20, 1971, s. 441-465.

Odložilík, O.: O německé historiografii v Československu, in: První sjezd čsl. historiků, Praha 1938, s. 109-116.

Peisker, J.: Počátkové dějepisu sociálního, Naše doba 1894, s. 414-425, 501-513, 574-587.

Petráň, J.: Historická skupina, in: Studie z obecných dějin. Sborník historických prací k 70. nar. prof. dr. Jaroslava Charváta, Praha 1977, s. 11-45.

Petráň, J. a kol.: Současný stav bádání o dějinách cen a mezd. přehled za období 1962-1971, ČSČH, 21, 1973, s. 45-72.

Pfützner, J.: Die Geschichtsschreibung der Tschechen und der Deutschen in den Sudetenländern, HZ Bd. 146, 1932, s. 71-85.

Pfützner, J.: Neue Wege der tschechischen Geschichtswissenschaft, HZ Bd. 153, 1936, s. 514-537.

Pirchan, G.: Der Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen im Wandel der Zeitgeschichte, MVGDDB 71, 1923, s. 69-116.

Podzimek, J.: Průvodce statistickou literaturou, Praha 1970.

Podzimek, J.: Vývoj čs. statistiky do vzniku Státního úřadu statistického, Praha 1974.

Procházka, J.: Výsledky a úkoly prací o hospodářském vývoji zemí Koruny české, in: Sborník prací z dějin práva čsl. I., Praha 1930, s. 71-97.

Roubík, F.: Padesát let české vlastivědy, zvl. otisk, Praha 1940.

Seibt, F.: Der Nationalitätenkampf im Spiegel der sudetendeutschen Geschichtsschreibung 1848-1938, Stifter-Jahrbuch 6, 1959, s. 18-38.

Semotanová, E.: Kartografie v hospodářském vývoji českých zemí v 19. a na počátku 20. století, Historický ústav Praha 1993.

Schiecke, E.: Sudetenländische und slowakische Geschichte in tschechischer marxistischer Sicht, Stifter-Jahrbuch 6, 1959, s. 39-62.

Skilling, G. H.: Nezávislá historiografie v Československu, Kritický sborník [samizdat] 5, 1985, č. 1, s. 33-56.

Strmiska, M.: K moravské historiografii v letech 1890-1918, ČMM 104, 1985, s. 217-226.

Strmiska, M., Zaoralová L.: Poznámky k vývoji české a německé historiografie na Moravě ve 20. letech 20. století, tamtéž 107, 1989, s. 221-232.

Štaif, J.: Konceptualizace českých dějin Františka Palackého, ČČH 89, 1991, s. 161-184.

Štaif, J.: Antonín Gindely a František Palacký, AUC - Studia historica XXXIX, 1993, s. 43-69.

Šusta, J.: Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha-Vídeň-Řím. Vzpomínky II., Praha 1963.

Teufel, H.: Die Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik, in: Seibt, F. (ed.): Vereinswesen und Geschichtspflege in den böhmischen Ländern, München 1986, s. 249-264.

Třeštík, D.: České dějiny a čeští historikové po 17. listopadu. Paměti Františka Grause, ČČH 88, 1990, s. 106-118.

Úvod do dějin dělnického hnutí. Metodická příručka, Praha 1966.

Večeř, J.: Názory starších českých autorů na konjunkturální výkyvy, Politická ekonomie 29, 1981, s. 205-215.

Večeř, J.: Postoj českých autorů druhé poloviny 19. století k vulgární politické ekonomii, tamtéž 24, 1976, s. 59-64.

Večeř, J.: Postoj českých autorů druhé pol. 19. a počátku 20. století k německé historické škole, tamtéž 26, 1978, s. 106-172.

Vojtěch, T.: Česká buržoazní historiografie a studium kapitalismu, in: Historiografie čelem k budoucnosti. Sborník k šedesátinám akademika Jaroslava Purše, Praha 1982, s. 77-102.

Volf, M.: Historická komise a historický archiv Sociálního ústavu RČS, Dějiny a přítomnost I, 1937, s. 102-107.

Vystyd, M.: Agrární dějiny a agrární dějezpyt, Časopis pro české agrární dějiny I, 1914, s. 1-13.

Výtiska, J.: Ostravská průmyslová oblast v letech 1945-1969. Stav a výsledky dosavadních výzkumů, Opava 1970 [rozmoženo].

Významní čeští národohospodáři. Sborník VŠE Praha č. 1., 1993.

Winters, S. B.: Trends in Labor Historiography in Czechoslovakia, Labor History, Vol. 10, 1969, s. 602-629.

Žáček, V.: Prace badawcze z zakresu dziejów gospodarczych i społecznych Czechosłowacji od roku 1938, Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych 13, 1951, s. 231-295.

Žemlička, J.: Výběr základní literatury, in: Týž, Století posledních Přemyslovců, Praha 1986, s. 292-308.

Žemlička, J.: Výzkum hospodářských dějin přemyslovského období, in: Historiografie čelem k budoucnosti. Sborník k šedesátinám akad. J. Purše, Praha 1982, s. 245-261.